

Урош В. Шуваковић¹
Универзитет у Београду, Учитељски факултет
Катедра за филозофију и друштвене науке
Београд (Србија)
Обрад М. Стевановић²
Криминалистичко–полицијска академија
Београд (Србија)

УДК 323.173(=18)(497.11)"1918/1981"
323.26/.27(=18)(497.115)"1981"
Оригинални научни рад
Примљен 31/12/2018
Измењен 03/01/2019
Прихваћен 10/01/2019
doi: [10.5937/socpreg52-20074](https://doi.org/10.5937/socpreg52-20074)

СЕПАРАТИСТИЧКА ПОБУНА АЛБАНСКИХ СТУДЕНАТА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 1981. КАО ПОЧЕТАК РАЗБИЈАЊА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ³

Сажетак: У раду се указује на друштвено–историјске предуслове који су се стекли пред избијање демонстрација албанских студената на Косову и Метохији 1981, које су прерасле у отворену сепаратистичку побуну. Ти предуслови вуку корене из ставова Коминтерне у вези са националним питањем у Југославији, као и из одлука Дрезденског конгреса КПЈ. Даљи развој догађаја у послератној социјалистичкој Југославији, с времена на време, актуелизовао је ове одлуке и ставове, а процес развоја југословенске заједнице ишао је у правцу њене разградње. На основу социолошке анализе садржаја литературе и изворних докумената који су сада постали доступни научној јавности, изводи се закључак да је побуна албанских сепаратиста на Косову и Метохији 1981. била само увод у процес разбијања Југославије. Иако је угушена ефикасним ангажовањем снага милиције и ЈНА, а у складу са наредбама савезног руководства, она је значила почетак процеса који је био незаустављив. Настављена је перманентна дестабилизација Југославије и Србије активностима нижег интензитета (пропаганда, субверзија, касније покушаји убистава, убиства, терористички акти) на КиМ, али је временом дошло и до садејства албанских сепаратиста и сепаратиста у другим југословенским републикама које су процениле да је погодан тренутак за изношење сопствених сепаратистичких захтева.

Улога студената је у побуни на Косову и Метохији била само иницијална и марионетска: сепаратисти су правилно процењивали да ће бити теже употребити силу против студената, него против отворене побуне. Када су организатори увидели да је број студената који су спремни да директно у томе учествују ипак недовољан, кренуло се у omasовљење протеста ђацима и радницима, али је онда и државна реакција била адекватна.

¹ uros.suvakovic@uf.bg.ac.rs

² obradms@gmail.com

³ Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Кључне речи: Косово, Југославија, студентске демонстрације 1981, албански сепаратизам, шовинизам

Уводне напомене

Стварање југословенске државе 1918. године било је резултат бурних политичких процеса који су започели са избијањем балканских ратова 1912. године. Без сумње, они су за Србију били ослободилачки, пошто је током Првог балканског рата успела да реинтегрише у свој састав колевку српске нације – Косово и Метохију (КиМ), које је од 1389. године било под Отоманском окупацијом. Практично, од тренутка реинтеграције КиМ у састав Краљевине Србије, почињу побуне и албански терористички акти на том простору (Šuvaković, 2011) и трају све до данас, при том попримајући различите форме: од пропагандног сепаратистичког агитовања и политичког деловања кроз дозвољене политичке организације (Џемијет у Краљевини СХС, КПЈ/СКЈ у социјалистичкој Југославији), преко аката субверзије и тероризма (качаци, балисти, илегалне партије на КиМ у време социјалистичке Југославије и СРЈ, тзв. ОВК као терористичка организација оформљена 1998), до отвореног учешћа на страни непријатељских армија у оба светска рата (на страни Аустроугарске у Првом, балисти на страни сила Осовине у Другом светском рату када је као творевина фашистичке Италије први пут и настала тзв. Велика Албанија) и током НАТО–агресије на СРЈ 1999. године (ОВК).

С друге стране, од тренутка настанка југословенске државе 1918. чији је стожер, Пијемонт, била Краљевина Србија као победница у Првом светском рату, новостворена држава се налази у перманентној кризи. Ми смо издвојили десет њених фаза, и то: 1) криза у конститутивном периоду југословенске државе (1918–1925); 2) криза парламентаризма (1928–1934); 3) „непредставнички политички систем“ (1939–1941); 4) други светски рат, револуционарно преуређење земље, борба са остацима квислиншких банди на КиМ и сукоб са Стаљином 1948; 5) криза југословенског концепта и стварање услова за прелазак на систем слабе федерације (од „брионског пленума“ 1966, преко студентских демонстрација 1968, стварања Муслимана као нације до уставних амандмана 1967, 1968 и 1971); 6) конституционализација дезинтеграције заједничке државе кроз доношење Устава СФРЈ од 1974; 7) Титова смрт, посттитовска криза започета на КиМ 1981. и нестајање „велике“ Југославије 1992; 8) Крваво разбијање Југославије (1991–1995); 9) НАТО агресија и разбијање „мале“ Југославије; 10) уситњавање ексјугословенског простора (покушај проглашења независности тзв. Косова 2008, криза и етнички конфликти у Македонији, системска, уставна криза у БиХ) (Šuvaković, 2018). Специфично, у вези са Косовом и Метохијом после Другог светског рата, поједини аутори пишу о „три контрареволуције“: 1944–45, 1968. и 1981. године (Mihajlović, 1986, стр. 13)

Анализирајући хронологију догађаја основна хипотеза коју ћемо у раду аргументовати јесте да су сепаратистичке демонстрације албанских студената на Косову и Метохији из 1981. представљале почетак краја социјалистичке Југославије, почетак процеса њеног разбијања. У том смислу, настојаћемо да на основу до сада необјављених извора, пре свега аналитичких материјала рађених за потребе Председништва СФРЈ, али и доступне литературе, укажемо на улогу Универзитета у При-

штине, његових студената и наставника, те косметске комунистичке номенклатуре у избијању ових сепаратистичких демонстрација, чији је циљ био припремање албанске националне мањине на КиМ за оно што следи – разбијање Југославије. У ову сврху применићемо анализу садржаја докумената као методу социолошког истраживања.

Да би се сагледао друштвени и историјски контекст албанских сепаратистичких побуна на Косову и Метохији, укључујући и студетске демонстрације 1981. које означавамо као почетак процеса отвореног разбијања Југославије, морамо се вратити бар неколико деценија уназад. У том смислу треба констатовати да су југословенски предратни комунисти, још од Дрезденског конгреса 1928. у својој платформи имали опредељење за независну и „уједињену Албанију”, што је представљало залагање за присаједињење Косова овој држави. Задатак КПЈ да помаже „ослобођење Албанаца”, уз изразе солидарности са тзв. Косовским комитетом,⁴ потврђен је и на Четвртој земаљској конференцији КПЈ у Љубљани 1934. године (Dedijer, 1984, str. 167). Према томе, јасно је да је у склопу идеје о „великосрпском хегемонизму” у оквирима Краљевине Југославије, као и о Југославији као „трулој версајској творевини” – а то су били ставови Коминтерне преточени у закључке Дрезденског конгреса и потоњих партијских одлука КПЈ (в. Jović, 2016; Ćkrebić, 2018) – један од задатака тада илегалне КПЈ био разбијање такве државе. У документима ове конференције се најдиректније говори и о потреби „формирања независних држава како Хрватске, Словеније, Македоније и Црне Горе” (Dedijer, 1984, str. 167), које би касније твориле тзв. Балканску федерацију. Са оваквим ставовима, КПЈ дочекује II светски рат. На подручје Косова и Метохије протегла се тзв. „Велика Албанија”⁵, италијанска фашистичка творевина. С почетком рата 1941. од 320 чланова КПЈ на КиМ, свега њих 20 били су Албанци, од 1200 чланова СКОЈ–а њих 70 Албанци (Bogdanović, 1986, str. 211). Албанци са КиМ су отворено на страни фашиста, у балистичким редовима. „У два албанска партизанска одреда са Косова, `Зејнел Адини` и `Емин Дураку`, почетком 1943. године... било је највише око 70 бораца албанске народности” (Bogdanović, 1986, str. 211). Важан моменат из тог периода је одржавање Бујанске конференције⁶ Об-

⁴ Организација албанских сепаратиста, основана у Албанији одмах по окончању Првог светског рата, са циљем присаједињења Косова Албанији. Читаво време постојања била је под контролом Владе Италије. Помагала је албанске терористе – „качеке” на Косову и Метохији између два рата.

⁵ Она није обухватала север КиМ, данашњу Косовску Митровицу са околином, која је била под немачком окупацијом у оквирима марионетске Недићеве Србије, највише због рудних богатстава „Трепче”. Сепаратисти из Ђаковице су 1941. организовали демонстрације са захтевом да се и ово подручје припоји тзв. „Великој Албанији”. Међу организаторима демонстрација био је Фадиљ Хоџа (Mihajlović, 1989, str. 27), један од Албанца који су у послератној Југославији досегли највише функције у Покрајини Косово и Метохија и на нивоу југословенске Федерације. Између осталог, био је потпредседник Председништва СФРЈ, у периоду 1978–1979, када је на челу Председништва био председник Републике – Тито.

⁶ Бујанској конференцији претходило је саветовање Обласног комитета КПЈ за КиМ, који је између осталог закључио да промени назив у Покрајински комитет КПЈ за Косово и Дукађин, у оквиру кога би постојала два обласна комитета (Косово и Дукађин) што је на Ђиласову интервенцију – у име Врховног штаба – поништено. Овде треба уочити две ствари: покушано је да се подигне ранг комитета КПЈ на ниво покрајинског, у тренутку када је и у Србији постојао Покрајински, а не Централни комитет. И друго, узет је назив Дукађин уместо Метохија, под оправдањем да је то „народни назив” за ту област. Заправо, то је албански назив за област која, осим Метохије, обухвата и делове Албаније, на шта је Ђилас и указао у свом писму.

ласног народноослободилачког одбора Косова и Метохије 31. 12. 1943–2. 1. 1944. Ова конференција је донела веома значајне одлуке по питању судбине Косова и Метохије, а између осталог и закључак у оквиру своје резолуције како је „Косово и Метохија крај који је насељен највећим делом шиптарским народом, а који као и увек, тако и данас – жели да се уједини са Шипнијом. Према томе осећамо за дужност указати прави пут којим треба да пође шиптарски народ да би оставрио своје тежње. Једини пут да се Шиптари Косова и Метохије уједине са Шипнијом јесте заједничка борба са осталим народима Југославије против окупатора и његових слугу. Јер је то једини пут да се извојује слобода, када ће сви народи, па и Шиптари бити у могућности да се изјасне о својој судбини са правом на самоопредељење до отцепљења” (нав. према Bogdanović, 1986, str. 227). Историјска истина је да је ова конференција одржана на територији друге државе – Албаније, да састав делегата није био репрезентативан у односу на националну структуру тадашњег КиМ – учествовало свега седам Срба и Црногораца (Jovičević, 1983, стр. 13), да је међу делегатима било чак 10 који немају никакве везе са КиМ⁷. Тито и Врховни штаб су на овакав став реаговали прогласивши га неисправним, што је и прихваћено, али је револуционарни закључак ипак остао⁸. После рата, одлучено је да КиМ буде аутономна област у саставу Србије⁹, иако је и у вези са тим било неслагања¹⁰. Отприлике у исто време донета је и одлука

⁷ Њих девет је било из Малесије, области Албаније у којој је одржана конференција, један из Плава (Црна Гора). „Питате ме зашто су они присуствовали конференцији? О томе се тада није много размишљало, а првобитно замишљен карактер конференције није спречавао њихово присуство утолико пре што су пружили гостопримство делегатима са Косова и Метохије, и што су били присталице народноослободилачке борбе. *Колико је љри љоме имала уљицаја околности шљло су неки од љиш делова Малесије и Плава љрема администљраиљвној љодели, коју су извршили окуљайљори, били везани за Ђаковицу и Пећ – може да се наљађа*” (Jovičević, 1983, стр. 13, нагл. У.Ш. и О.С.)

⁸ Иако су одлуке Бујанске конференције биле делегализоване после рата, њихов зао дух је био стално присутан на КиМ. Тако је Скупштина САП Косова 1979. изгласала, на предлог Цвида Ниманија, Закон о допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању којим је учесницима Бујанске конференције изједначен статус са носиоцима партизанске споменице 1941. године (в. Џурић, 1989, стр. 8–10)!

⁹ „Косово и Метохија имају посебно место, јер представљају колевку српске државности и националне културе. Нема те варијанте државног понашања која не би од тога полазила. Овде се ради подједнако о односу према историји, територији и српском народу на њој, као и мањинама са којима је живео и стварао” (Smiljković, 2010, str. 774)

¹⁰ На састанку одржаном фебруара 1945. године у Београду, на коме су учествовали Кардељ, Ранковић, Ђилас, Жујовић, Б. Нешковић, Темпо, Миладин Поповић и Фадиљ Хоца, у време када је идеја о Балканској федерацији још увек била актуелна, што је био и Коминтернин ранији став, Кардељ је образлагао како би било „најправилније” да се КиМ присаједини Албанији, а да се Албанија прикључи Југославији. Друга варијанта би, према његовом ставу, била да се изврши подела у складу са резултатима Балканских ратова, те да се Метохија припоји Црној Гори, а Косово Србији. Оно што Кардељу није ишло никако у главу било је да КиМ треба да остане у саставу Србије. Међутим, Миладин Поповић и Фадиљ Хоца, су управо дали такав предлог, указујући како подела између Косова и Метохије не би била добра, а да идеја федерације са Албанијом није још зрела (в. Dedijer, 1984, str. 168–169). Албанци су се тада задовољили аутономијом – коју су планирали стално да проширују – Срби тиме да је КиМ у саставу Србије, као аутономна област. Почетком априла 1945. године, на првој

о забрани Србима и Црногорцима – колонистама на КиМ између два светска рата, да се врате у своје домове¹¹, те да се њихова земља подели албанским сељацима – укључујући и оне пристигле из Албаније – због чега је тадашњи савезни министар за колонизацију, познати социолог села и професор београдског Правног факултета др Сретен Вукосављевић, поднео оставку на ту дужност. Притом треба узети у обзир да процес принудног исељавања Срба и Црногораца са КиМ тече континуирано од завршетка II светског рата до данас¹². Не треба ни наглашавати колико је ово изменило

ванредној седници првог заседања Антифашистичке скупштине Србије, Душан Мугоша – један од водећих политичара Косова и Метохије, поред осталог, истиче: „Учинићемо све да Косово и Метохија постану чврст стуб у саставу федералне Србије. Чим се укине војна управа на Косову и Метохији, ми ћемо на нашој скупштини одлучити да се *ирекључимо федералној Србији*.” (Simić, 2006, str. 27, нагл. У.Ш. и О.С.). На истој седници, скоро идентичну формулацију користи и Мехмет Хоџа – један од високих функционера Косова и Метохије, када истиче да је „жеља албанског народа са Косова и Метохије да се присаједини федералној Србији.” (Simić, 2006, str. 29). Коначно, на састанку Обласног народноослободилачког одбора за Косово и Метохију, одржаном јула 1945. у Призрену „овог пута су том састанку присуствовали они одборници које су израбрали Албанци, Срби и Црногорци – донели су одлуку о укључењу Косова и Метохије у састав федералне Србије и то тада као аутономна област” (Јовићевић, 1983, str. 14, нагл. У.Ш. и О.С.). Учесник ових догађаја, потписник Бујанских закључака и секретар Обласног комитета КПЈ за КиМ Павле Јовићевић не види никакав проблем што је у Бујану закључено једно, а у Призрену друго, очито сматрајући да ће и остали учесници Бујанске конференције имати такав, „космополитски”, став. Међутим, ни он сам не увиђа у чему је проблем, тврдећи да је тек у Призрену 1945. донета „одлука о укључењу КиМ у састав федералне Србије”. Најпре, Косово је (поново) у саставу Србије од 1912. године, и то Србије као независне државе; друго, оно никада није било „искључено” из Србије да би сада било поново „укључено” у њу, ако наравно изузмемо период окупације, што међународно право не прихвата као основ за успостављање ма каквих граница; треће, формулација „федералној Србији” је проблематична и штетна по Србе бар са два становишта: а) ако се под тим сматра да је Србија федерална јединица у Југославији – што би било тумачење у складу са тадашњим приликама – поставља се питање да ли КиМ престаје да буде „укључена” у Србију ако она није више федерална јединица, јер Југославије више нема? Са данашњег становишта ово је веома важно питање б) језички гледано, ово би могло да значи да је сама Србија федерално устројена. То се, гледајући из тадашњег тренутка, вероватно није хтело да каже, али није искључено да је управо то неко имао у мислима, када се има у виду даљи развој аутономија у оквирима Народне, па Социјалистичке Републике Србије.

¹¹ Чкречић (2018, str. 136 – 137) указује да је тешко проценити тачан број избеглих колониста, али да их је до априла 1942. било најмање 60.000. Он, међутим указује како су југословенске власти после рата прикривале чињеницу да се током рата на КиМ из Албаније доселило између 200 и 300 хиљада Албанаца. „Тај албански штампеда на КиМ, уз истовремени изгон српских предратних колониста са КиМ, као и староседелаца, изменили су у значајној мери слику становништва на КиМ (Čkrčić, 2018, str. 137).

¹² Поједини аутори су притисак за исељавањем Срба и Црногораца са КиМ после Другог светског рата – уз читав спектар присилних мера да би тај притисак постао делотворан, укључујући и настојање да се униште остаци српске културне баштине на КиМ – окарактерисали као „геноцид” (Avramov, 2008, str. 245–252). Речита сведочанства о геноциду над српским народом на КиМ, не само кроз атак на безбедност и животе Срба на том подручју, већ и на светиње Српске православне цркве као и о рушењу надгробних споменика и другим вандалским нападима оставио је и епископ рашко–призренски, потоњи патријарх Павле (Pavle, 2013)

демографску слику на КиМ¹³. У децембру 1944. избила је оружана побуна балиста против Народноослободилачке војске Југославије, коју су сматрали „окупаторском”, а због чега је на КиМ заведена војна управа. Након тромесечне борбе побуна је угушена (v. Gaćinović, 2017, str. 247–251). Сузбијањем побуне, у периоду од 1945. до 1948. године, није заустављено одметничко деловање балиста, односно албанских националиста профашистичке оријентације, који су, све до педесетих година прошлог века, спроводили насиље над грађанима Космета. (Stevanović, 2015, str. 14)

Крајем маја 1968. одржан је XIV пленум ЦК СК Србије на тему „Савез комуниста у борби за националну равноправност”, на којем је, поред осталих, говорио и академик Добрица Ћосић. Он је у свом обраћању највишем форуму српских комуниста указао на неделовање покрајинских форума у правцу супротствања албанском шовинизму, на сакривање из флоскула о великосрпству, и поред осталог, констатовао да „Срби и Црногорци нису присвојили Косово и Метохију, нису их ратом освојили од Шиптара, дакле, нису ту окупатори и завојевачи. Косово и Метохија су стара и матична постојбина српског народа... Ако би пут данас водио стварању јединствене албанске државе, остваривању шиптарског националног суверенитета, односно отцепљењу Косова и Метохије од Србије и Југославије, онда су неизбежни тешки и тагични судари и несагледиве историјске несреће и компликације” (Ćosić, 2004, str. 20). Ћосићево иступање је оцењено као „супротно програмским начелима”, Централни комитет се од њега оградио, „енергично осудио клевете упућене комунистима у аутономним покрајинама, а посебно комунистима Аутономне покрајине Косово и Метохија” и искључио га из свог чланства, да би он потом напустио чланство у СКЈ (Ćosić, 2004, str. 23, 24)¹⁴. Стварност је, убрзо, Ћосићевој оцени стања дала за право. Већ у октобру исте године, само пет месеци након што су ове речи изречене и што их је ЦК СКС одбацио долази до демонстрација у Сувој Реци, Призрену, Пећи и Косовској Митровици (Simić, 2006, str. 29), да би потом на Дан заставе – државни празник Албаније – 27. новембра 1968. избиле истовремено много масовније демонстрације у Приштини, Подујеву, Ђилану и Урошевцу, добро припремљене. Пароле које су извикиване биле су: „Хоћемо Републику!”, „Хоћемо да Прешево буде у саставу Покрајине!”, „Живео Енвер Хоџа”, „Само са крвљу хоћемо слободу”, „Доле колонијалистичка политика према Косову”, „Косово република” (Mihajlović, 1989, str. 142, 143; Ćosić, 2004, str. 24), „Смрт српским угњетачима” (Bogdanović, 1986, str. 248), „Хоћемо устав”, „Тражимо отцепљење”, „Тражимо присаједињење Албанији” (Simić,

¹³ Ту је и стопа природног прираштаја, која је на КиМ расла из године у годину, да би у 1983. достигла чак 25,3%, док је исте године у читавој Југославији износила 7,2% (Masuра, 1997, str. 313). „Несумњиво је да је на Косову највиши наталитет албанског становништва, и да је он осетно виши од покрајинског просека... Најнижи наталитет на Косову има српско и црногорско становништво” (Masuра, 1997, str. 319). Академик Масура је прстом упро у оне који спроведећи политику овако високе стопе наталитета, у то време највише у Европи, имају заправо политичке планове освајања територије – рађањем. „Друштвена свест о репродукцији становништва на Косову је у бити дуалистичка. Традиционални елементи друштва на Косову негују традиционалистичку свест, која је изразито пронаталистичка и експанзионистичка... пре свега због амбивалентног става званичних институција и политике Покрајине, који би морали да негују модерну, а у ствари прећутно подржавају пронаталистичку свест” (Masuра, 1997, str. 330).

¹⁴ Забележено је и ритуално паљење Ћосићевих књига на КиМ (Ćosić, 2004, str. 24)

2006, str. 29). Ћосић оцењује да се ради „о највећој албанској националистичкој побуни после 1945. године” (Ћосић, 2004, str. 24); он бележи и Титове речи поводом 25 година Другог заседања АВНОЈ–а у Јајцу који покушава да демонстрације минимализује тврдњом како се ради „о једној групи која је нахушкала један мањи дио омладине и студената који су разбијали излоге” (Тито, нав. према Ћосић, 2004, str. 25). Извесно је да је посебна улога у демонстрацијама припадала новооснованом приштевском Филозофском факултету (Bogdanović, 1986, str. 248). „Како то наводи у својим белешкама, Станоје Аксић (потпредседник Извршног већа Србије) је, 24. октобра 1968. године, током пријема делегације Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију, упознао Тита и са чињеницом да захтев за претварање Косова и Метохије у републику подржавају професори, асистенти и доценти са факултета, од којих су неки ангажовани као чланови Комисије за Статут покрајинске скупштине, а неки у комисијама Покрајинског комитета СК. `Демонстрацијама су се прикључили и директори неких државних фирми са Космета, један број адвоката, професора средњих школа и факултета, па чак и неки официри ЈНА шиптарске народности`.” (Simić, 2006, str. 100, 102). Осим што су демонстрације имале шовинистички карактер, парола о Косову – републици је била од суштинског значаја. Она је одражавала захтев за издвајање из Србије, и то у време када су доношени уставни амандмани на Устав СФРЈ од 1963¹⁵. Усвојеним амандманима измењен је значајно статут покрајина, које су постале конститутивни део југословенске федерације, мада је децидирано речено да су оне у саставу Србије; из назива покрајине Косово и Метохија изостављен је назив Метохија¹⁶, што је био један од студентских захтева (Troude, 2010, str. 198); амандманом XIII утврђене су надлежности покрајина, које су биле веома велике, али и начин заштите права Федерације у покрајинама – начин заштите права Србије се и не спомиње! Две године касније, основан је Универзитет у Приштини, независтан у односу на Универзитет у Београду у чијем саставу су до тада радили приштевски факултети, што је такође био захтев студената–демонстраната 1968. (Troude, 2010, str. 198). Све ово је ишло на руку албанским сепаратистима, представљало је систематско и системско слабљене утицаја Србије, али и српског идентитета Косова и Метохије.

Иако судемонстрације 1968. разбијене и окарактерисане као „иредентистичке”¹⁷ и „контрареволуционарне”, антисрпски и антијугословенски покрет наставио

¹⁵ Амандмани су објављени у *Službenom listu SFRJ* br. 55/30. 12. 1968.

¹⁶ То је био уступак тадашњих српских руковођаца који нису разумели стару поруку да је у имену садржана суштина (*nomen est omen*). Тек је са усвајањем новог Устава Републике Србије од 1990. назив Метохија враћен у званичан назив Покрајине.

¹⁷ И само коришћење појмова *иредентиа* и *контрареволуција*, иако је у тадашњем систему требало да негативно карактерише догађаје, било је погрешно, а нисмо склони да поверујемо да је било случајно. Наиме *Иредентиа* (итал. *Italia irredenta*), је назив организације „Неослободљена Италија”, који је од 1878. тежио уједињењу свих крајева у којима се говори италијански и у којима има Италијана са Краљевином Италијом; *иредентизам*, политика и програм иреденте и иредентиста; *иредентистички* (итал. *irredento*) присталице Иреденте; *фиг. сви они који теже за њисаједињењем неке обласци, која је њод туђином, земљи или држави којој би, њо њраву самооиредељивања народа, њребало да њрипада* (Vučklija, 1966, str. 374, нагл. У.Ш. и О.С.). Према томе, коришћењем овог термина у циљу квалификавања албанског сепаратизма, прихватају се њихове тврдње: а) да је КиМ под туђином, значи окупирана,

је са својим деловањем у јужној српској покрајини. То се највише огледало кроз исписивање парола, бацање летака, лепљење плаката непријатељске садржине, који су углавном били на политичким позицијама Енвер Хоџине Партије рада Албаније. Све је било усмерено ка „доказивању” угрожености Албанаца у Југославији што је „аргументовано” чињеницом да немају своју републику. Наравно, службе безбедности су констатовале повезаност конкретних особа, али и организација, са обавештајном службом Албаније и још неких других земаља. Када је о организацијама реч, онда су у том периоду предњачили „Революционарни покрет уједињених Албанаца” на челу са Адемом Демаћијем¹⁸, али и „Црвени фронт”, организација Албанаца – емиграната која је деловала из Немачке. Чак је било и покушаја омаловажавања Титове посете КиМ 1979. Следеће године исписиване су паролe по средњошколским зградама и ученичким домовима, а „крајем фебруара 1981. регистровано је исписивање парола иредентистичке садржине у једном од студентских домова у Приштини”. Осим тога, чак су се и војници ЈНА албанске националности организовали током 1980. и почетком 1981. ради иредентистичко–националистичке активности, углавном пропагандног карактера (SSUP, 26. mart 1981, стр. 5–9). Све ово су биле акције мањег интензитета, а већина извршилаца – што је упадљиво – није откривена¹⁹. У анализи рађеној за потребе Председништва СФРЈ указује се на индоктринирање албанске омладине које се спроводи путем два медијска канала: а) кроз универзитетске уџбенике и друге књиге које се увозе из Албаније – легално преко „Југословенске књиге” или се илегално уносе у земљу,

б) да би, према праву на самоопредељење, КиМ требало да припада Албанији, којој иначе никада није припадала изузев у време фашистичке окупације. Када је реч о коришћењу појма „контрареволуција”, и та квалификација је спорна: свакако да је активност албанских сепаратиста била уперена против тадашњег социјалистичког самоуправног друштвеног система, пошто су се злагалали за прикључење КиМ Албанији у којој је стаљинизам био на власти. Међутим, промена друштвеног уређењења није била првенствени циљ, већ је првенствени циљ имао три етапе: а) отцепљење од Србије и стварање тзв. републике Косово, што би онда Косову као седмој југословенској републици омогућило право на отцепљење; б) у погодном тренутку, који је наступио само деценију касније, издвајање из Југославије као признате југословенске републике; в) прикључење Албанији и остварење албанског великодржавног пројекта, што се већ данас дешава са тзв. укидањем граница између КиМ и Албаније. Дакле, није се радило првенствено о контрареволуцији, већ се радило о албанском сепаратизму, што у то време није хтело да се отворено каже. Тиме је Србији нанета и додатна штета: западним круговима свакако је одговарала контрареволуција у делу Југославије, па су је и подржавали; какав би био однос према сепаратизму, то је сасвим друго питање.

¹⁸ Демаћи је годину и нешто дана пред НАТО агресију на СРЈ 1999. године играо улогу „представника политичког крила” тзв. ОВК.

¹⁹ Тек по окончању сепаратистичке побуне, Савезни савет за заштиту уставног поретка је донео и следећу оцену: „Нема места констатацији да су догађаји на Косову у политичком смислу представљали изненађење, било је довољно индикатора који су дуже време упућивали на закључак да се непријатељски рад националистичко–иредентистичких снага у Покрајини из године у годину шири, интензивира и да константно расте националистичка еуфорија... Очигледно је да садашње контрареволуционарне акције на Косову представљају логичан наставак организованог и континуираног деловања непријатеља” (SSZUP, 23. 4. 1981, стр. 6, 7)

б) деловањем радио и телевизијских станица из Албаније, чији се програм несметано може гледати на КиМ (SSUP, 26. mart 1981, str. 14). Акцијом која је предузета од стране савезних органа безбедности почетком 1980. године откривено је око 600 лица са КиМ која су учествовала у албанским сепаратистичким активностима. „Безбедносно–политичку пажњу заслужује чињеница да су овим акцијама доминантни студенти, средњошколци, просветни радници и други интелектуалци. Они се јављају у улози идејних вођа, организатора и извршилаца акција. Од укупно 285 идентификованих извршилаца или њихових саучесника, било је 127 студената, 93 средњошколаца и 19 просветних радника. Међу њима је било и 35 чланова СКЈ... Остали су неоткривени, неки главни иницијатори и организатори (идејне вође)...” (SSUP, 26. mart 1981, str. 15–16).

Сепаратистичке демонстрације албанских студената 1981. године

Демонстрације албанских студената избиле су у Приштини 11. марта 1981. године, увече, у студентској мензи. „Повод” је била наводно лоша храна, споро послуживање и дуго чекање. Почело се са лупањем инвентара, да би се, потом, група од око 500 студената окупила у центру града, док је њих око 2.000 блокирано у простору око мензе. Пароле – захтеви које су извикивали студенти били су прилагођени овом инсценираном поводу: „Тражимо боље услове”, „Хоћемо дела, а не речи”, „Неко у фотеље, а неко без хлеба”, „Докле по подрумима”, „Вечерас овако – сутра другачије”, а након што је пронета у том тренутку лажна вест да је притворен један број студената – „Ослободите наше другове” (SSUP, 1981, str. 1). О жести ни првог налета демонстрација речито говори податак о чак 19 повређених (један теже) и једном рањеном милиционеру и два повређена пролазника (SSZUP, 12. mart 1981, стр. 2). Савезним органима је одмах било јасно како „социјални моменти нису пресудни за избијање демонстрација, већ су само искоришћени као повод”. Интересантно је уочити како је највиши државни орган утврдио како „одавно има података да се на Косову нешто спрема”, указао да је савезни секретар за унутрашње послове Фрањо Херљевић о таквој процени реферисао Цвијетину Мијатовићу, председнику Председништва СФРЈ и Лазару Мојсову, председнику Председништва ЦК СКЈ, али „није било никаквих информација о припремању оваквих демонстрација”, као ни да „по линији друштвено–политичких организација²⁰ ни по линији органа унутрашњих послова није било никаквих претходних конкретних сазнања о томе да се ове демонстрације припремају” (SSZUP, 12. mart 1981). Већ тада је било сумњи да је систем безбедности, али и политичког деловања, на КиМ заказао, односно да су сепаратисти били ти који су утицали на његово нефункционисање. Чињеница је да је одмах 12. марта одржана заједничка седница Председништва САП Косова и Председништва ПК СК Косова на којој су два председништва „осудила *мειθοε*

²⁰ Под појмом друштвенополитичке организације у некадашњој СФРЈ подразумеване су: Савез комуниста Југославије (СКЈ), на кога се ова констатација највише и односи), Социјалистички савез радног народа Југославије (ССРНЈ), Савез удружења бораца народноослободилачког рата Југославије (СУБНОР), Савез социјалистичке омалдине Југославије (ССОЈ) и Савез синдиката Југославије (ССЈ) (v. Smiljković, 1979).

демонстрација, а касније ће дајти политичку квалификацију ове акције” (SSZUP, 12. mart 1981, str. 2, нагл. У.Ш. и О.С.). Дакле, два најважнија политичка органа Покрајине нису хтела да одмах оквалификују демонстрације као непријатељску политичку активност, са позиција албанског шовинизма и сепаратизма, већ су се бавили само формом испољавања незадовољства студената, остављајући простор како је можда заиста реч о социјалним захтевима студената. Другим речима, испољили су на тај начин солидарност са њима, и оставили им простор за даље деловање. Све до 26. марта непријатељско деловање се састојало у исписивању парола социјално, али сада већ и политичког карактера, и то махом по средњошколским и установама студентског стандарда у Призрену. Очито је циљ био мобилизација што више младих, и то не само у Приштини. Било је потребно ширење протеста. У том смислу 25. марта група од тридесетак ученика и студената из Призрена покушава у току дана да испровоцира прикључење њиховом протесту ученика Средње медицинске и студената Више педагошке школе из Призрена, али у томе не успева. Истог дана, увече, група студената улази у Студентски дом бр. 3 у Приштини, где су певали и извикивали паролу о студентском стандарду. Заправо то је био увод у наставак протеста 26. марта. Тог јутра је блокиран Студентски дом бр. 3, а студенти су захтевали разговоре са функционерима приштевског Универзитета, појединцима из друштвено-политичког живота и сл, уз претњу да никога неће пуштати у дом, и да ће изаћи да спрече пролазак Штафете младости која је тог дана стизала у Приштину. Идеја о спречавању проласка Штафете – као тадашњег општејугословенског симбола – требало је да допринесе с једне стране радикализацији ових демонстрација и контрамера које би морале да се у том случају предузму, и с друге стране, да још више анимирају инострану штампу која је тек овим демонстрацијама дала већи публицитет (S.n.). Осим њих, на платоу између студентских домова окупило се око 1.000 студената и мањи број средњошколаца, који су извикивали паролу, али овог пута са битно другачијим садржајем: „Живео марскизам–лењинизам”, „Јединство”, „Трепча ради за друге”, „Живела радничка калса”, „Боље услове”, „Верујемо радничкој класи”, „Република”, „Хоћемо републику”, „Живео братски албански народ”, „Албанци смо, не Југословени”, „Политички осуђеници да се врате на Косово”, „Тражимо затворене другове”, „Косово је наше” (SSUP, 1981, str. 4). Како се види, захтеви који су на почетку били искључиво социјални, сада су у убедљивој мањини; политички захтеви су у првом плану, и то на програмској платформи великоалбанског шовинизма. Уочљив је и покушај повезивања студената са радницима, не само кроз истицање парола, већ и конкретно, са идејом да се радници прикључе демонстрацијама, како би се оне омасовиле. То је тестирано 30. марта у Обилићу, када су радници предузећа „Рамиз Садику” примили у свој фабрички круг средњошколце који су претходно шетали градом уз извикивање непријатељских парола, заштитивши их тако пред интервенцијом органа унутрашњих послова (SSUP, 1981, str. 7). Тог дана је и 150–200 студената на Правном и Филозофском факултету у Приштини одбило да слуша наставу. Наредног дана се покушава са анимирањем средњошколаца у Вучитрну и Подујеву. (SSUP, 1981, str. 8), што резултира демонстрацијама средњошколаца у Подујеву 1. априла. У наредна два дана демонстрације су се прошириле на скоро све градове и већа места на КиМ. У Приштини 1. априла долази до демонстрација средњошколаца (Средња економска школа), којима се прикључују и радници

(грађевински и Фабрике амортизера). После сукоба са милицијом, демонстранти добијају појачање, њихов број нараста на више хиљада²¹, тако да је милиција више сати дејствовала на разбијању демонстрација. Реферишући сутрадан, на седници Савезног савета за заштиту уставног поретка, генерал Херљевић је указао на елементе организованости демонстраната, међу којима је присутно ешалонско наступање, оценивши укупну ситуацију на Косову „врло критичном”, што је резултирало упућивањем савезног одреда милиције, одреда милиције из других република и Војводине, те ангажовањем ЈНА, уз проглашавање ванредног стања на подручју САП Косово²², о чему је одлуку донело Председништво СФРЈ. Главне пароле које су извикиване биле су „Хоћемо републику”, „Живела Република Косово”, „Ослободите нам другове”, „Живео Адем Демаћи” (SSUP, 1981), „Трепча ради за друге”, „Живела радничка класа”, „Услови за раднике” (Bakali, 2.4.1981, str. 3). Демонстрације су настављене и 2. априла, уз енергичније супротстављање милиције, док су јединице ЈНА запоселе виталне објекте у Приштини. Овог пута тактика организатора да започиње демонстрације на више пунктова у граду није уродила плодом, али се са том тактиком покушало у читавој Покрајини. Сутрадан су демонстрације покушане у Витини, Косовској Митровици, Урошевцу, Вучитрну, Подујеву, Прешеву. Органи реда су их у томе спречили. Поред узвикивања и истицања парола и насиља према имовини, демонстранти су, посебно током прва три априлска дана те године, у нападима на припаднике снага безбедности користили хладно и ватрено оружје. Током тих демонстрација, у сукобима демонстраната са полицијом погинуло је 8 демонстраната и један полицајац, док је неколико стотина демонстраната и полицајаца теже или лакше повређено (Stevanović, 2008, str. 278). Наредних дана крупнијих инцидената није било, али је присутно континуирано деловање у погледу исписивања парола непријатељске – сепаратистичке и великоалбанске садржине.

Неки системски предуслови за избијање студентских демонстрација на КиМ 1981.

Ове предуслове можемо класификовати на четири подручја, и то:

- 1) идеолошка индоктринација као последица идеје о великосрпској хегемонији,
- 2) подручје политичко–системске природе,
- 3) погрешна високообразовна политика,
- 4) непријатељска пропаганда из иностранства у садејству са радом обавештајних експозитура и организованих албанских сепаратиста.

Од оснивања Коминтерне и Дрезденског конгреса КПЈ из 1928. године, формирана је идеологија о великосрпском хегемонизму који тежи да тлачи друге нације, због чега је и формирана прва Југославија, коју је следствено томе требало растури-

²¹ Овде се процене разликују, на шта је указано и у материјалу Савезног савета за заштиту уставног поретка Док је ПК СК Косова изнео процену о 3.000 демонстраната (Bakali, 2.4.1981, str. 2), дотле је савезни секретар за унутрашње послове генерал Херљевић на седници Савезног савета за заштиту уставног поретка информисао да их је било чак пет пута више – око 15000 хиљада студената, ученика и радника (SSZUP, 2. 4.1981, str. 2).

²² Већ пре ове одлуке, било је проглашено ванредно стање, али само на подручју Приштине.

ти као „тамницу народа”. Ни након народноослободилачке борбе – у којој је српски народ поново, као и у Првом светском рату, поднео најтеже жртве, док су други народи већински сарађивали са фашистичким окупаторима (хрватске усташе, албански балисти) – нити после организовања Југославије на федералном принципу, оваква идеолошка конструкција није отклоњена. Напротив, баук „великосрпског национализма” је стално био призиван, и то баш у тренутцима када је требало осудити национализме других народа²³. Ти ставови, иако их је СКЈ у програмском смислу превазишао, заправо су били инкорпорирани у идеологију тадашње партије на власти, и омогућавали су свакоме да их, штитећи шовинистичке иступе и/или политику својих нација, одмах призове „у помоћ”, као дежурног кривца. За то је било сасвим „нормално” размишљати како би било „исправно” одвојити КиМ од Србије и припојити га Албанији (Кардељ), али је истовремено било „природно” доћи на ивицу рата у погледу југословенско–италијанске границе („тршћанска криза”), иако Трст никада није био у саставу Југославије (нити Словеније или Хрватске), а Косово и Метохија јесу били у саставу Србије и Југославије. „Деконструкција југословенског веровања узимана је и спровођења као демократски пројекат националних идентитета који су градили мит о југословенској тиранији, рејресцији и ексцлоаџацији” (Šutović, 2013, стр. 36)²⁴.

Друго подручје је оно које смо означили да је политичко–системске природе. „Стратегија слабљења Србије (да би наводно јачала Југославија), политика све већих уступака хрватском, словеначком и албанском национализму (да би прихватили Југославију) довела је најзад до самоубилачког Устава 1974. године, с којим ниједна држава не би дуго преживела” (Marković, 1994, стр. 208). Тим уставом и уставима република и покрајина, покрајинама је дата самостална надлежност практично у свим доменима, независно у односу на Републику Србију чији су саставни део биле. „Успостављена је пракса да органи САП Косова готово по свим битним питањима непосредно саобраћају са Федерацијом, мимо СР Србије. То је код албанских националиста створило илузију да је формално остварење статуса републике само питање погодног момента. Та теза је свакако била пријемчива и за многе чланове СК” (SSZUP, 23. 4.1981, стр. 12). Међутим, уставна решења из 1974. била су само крајњи резултат спровођења политике лабављења југословенске федерације и дезинтегрисања Србије као казне и истовремено предупредивања наводног реуспостављања „великосрпског хегемонизма” у Југославији, посебно над Албанцима на КиМ. Лазар Ко-

²³ Изванредна илустрација како је та „равнотежа осуде национализма” функционисала, дата је у наступу Јосипа Врховца, тадашњег члана Председништва СФРЈ на IX седници ЦК СКЈ 1987. на којој је разматрано „Остваривање ставова СКЈ о развоју социјалистичког самоуправљања, братства, јединства и заједништва на Косову – са предлогом закључака ЦК СКЈ”. „Врховац је чак успео да изврши и ’квантитативну анализу’ предлога закључака и саопшти је на седници ЦК СКЈ: у њима се, према његовом налазу, 15 пута помиње албански национализам, само једанпут српски национализам и ниједанпут црногорски национализам. То није добро. То није пракса Савеза комуниста Југославије” (Šuvaković, 2012, стр. 873)

²⁴ „Тај мит и данас врло жив, требало би једном за свагда срушити. Југославија, упркос свим мањкавостима цивилизацијског потенцијала, деловала је прогресивно и стимулисала је у границама својих могућности, привредни и културни развој њених народа, који је данас далеко испод граница цивилизацијског развитка достигнутог у заједничкој држави” (Šutović, 2013, стр. 36).

лишевски је то кратко формулисао као непостојање импликације „Слаба Србија – јака Југославија” (Koliševski, 28. 4. 1981, str. 6). Уставна решења из 1974. и политичка пракса која је спровођена одразила се на КиМ на начин да је створена изразито погодна клима за деловање великоалбанских сепаратиста. Њихова активност није била само кроз посебне организације које су на КиМ стварали, већ и преко СКЈ, што је и потврђено учешћем једног броја Албанца – чланова СКЈ у овим демонстрацијама. Чак ни највиши функционери САП Косово нису хтели да у почетку отворено осуде демонстрације, тако да их је Махмут Бакали, први човек косметских комуниста, тек 26. марта на заједничкој седници два председништва карактерисао као „непријатељске”, али ни тада као „иредентистичке”, иако су „студентски захтеви” без двојбе упућивали на такав карактер.²⁵ Тек је енергичним деловањем савезних органа – кроз проглашење ванредног стања на територији САП Косово и кроз ангажовање ЈНА и Здруженог одреда милиције Савезног секретаријата за унутрашње послове – у том тренутку и само привремено спречен даљи развој побуне албанских сепаратиста²⁶. Нема никакве сумње и да је историјски погрешно именовање ових догађаја као „студентских демонстрација”, пошто би много тачнији назив био – великоалбанска побуна на Косову 1981, која је отпочела студентским демонстрацијама. Први пут тада – а то се поновило и у догађајима деценију касније који су означили крај СФРЈ – демонстрирана је неефикасност система територијалне одбране (ТО) и општенародне одбране и друштвене самозаштите (ОНО и ДСЗ), односно могућност локалних руководстава да потпуно овладају овом компонентом одбране земље²⁷.

Високообразовна политика на КиМ није била усаглашена са кадровским потребама САП Косова. „С овог становишта мислим да се с правом може рећи да је САП Косово само себи створило један веома крупан проблем, који је са дугорочнијег становишта потенцијално жариште национализма и нестабилности, стварањем мамут-

²⁵ Заправо на сепаратизам, како смо то објаснили у фусноти 17.

²⁶ „Злоупотребљавајући уставно–правни статус покрајина (успостављен 1974. године), покрајинске власти КиМ нису дозволиле полицијским снагама (централне) Србије и Војводине да у пролеће 1981. године уђу на територију КиМ и да од насилних демонстрација албанских сепаратиста, заштите државне интересе Србије, јавни ред и мир и безбедност грађана. Из тих разлога, одлуком надлежних савезних органа, основане су и на КиМ упућене Здружене снаге полиције (Здружени одред милиције – ЗОМ) Савезног секретаријата за унутрашње послове (ССУП) СФРЈ, које су до 1990. године ангажоване у заустављању насиља и завођењу реда и безбедности на територији Покрајине. Поред полицијских јединица ССУП–а, у састав тих снага укључене су и полицијске јединице из свих југословенских република и САП Војводине, са тежишним учешћем јединица Републике Србије. О потпуној апсурдности такве ситуације најбоље говори чињеница, да су српске снаге безбедности, биле принуђене да се ставе под команду југословенских снага, да би уопште могле да интервенишу против тероризма на територији сопствене Републике, односно на територији једне од две њене покрајине” (Stevanović, 2008, str. 357–358).

²⁷ „На мобилизацијско место специјалне бригаде територијалне одбране у Приштини 1. априла за првих шест сати није се одазвао ниједан обвезник. Ова бригада је мобилисана и *попуњена тек после два дана, али и тада само са 70% предвиђеној личној састава*” (SSZUP, 23. 4. 1981, str. 3, нагл. УШ и О.С.). Нажалост, иако је ово правилно уочено, није извучен ниједан закључак у вези са овом компонентом одбране земље, који би отклонио овакве опасности (ур. Šrebić, 2018, str. 161–162).

ског универзитета у Приштини” (Koliševski, 28. 4. 1981, стр. 7), уз констатацију да на овом универзитету има 41000 студената у односу на 178.000 запослених на КиМ и постављање питања – где ће се ти одшколовани млади људи у будућности запослити. Овде треба имати у виду и кадровску структуру наставног кадра на Универзитету у Приштини, која је погодовала сепаратистичким циљевима. Као наставници су ангажовани, поред осталих, они који су имали статус „бораца НОР”, али и они који су били у фашистичким војним јединицама током Другог светског рада или су им породице сарађивале са окупатором, потом они из качачких емигрантских породица, фашистички стипендисти школовани у Албанији и Италији 1941–1945, наставници из Енвер Хоџине Албаније итд. (v. Milanović, 1990, стр. 57–178). Међу универзитетским наставницима посебно су се истицали у „контрареволуционарној”, заправо сепаратистичкој делатности на КиМ, Фехми Агани, Али Хадри, Марк Краснићи, Антон Чета, Реџеп Исмаљи, Сурја Пуповци, Халил Алидема, Идриз Ајети, Реџеп Рожаја, Реџеп Ђосја, Газменд Зајди, Есад Мекули и др. (SSUP, 15.8.1981). У таквој ситуацији, потпуно је јасно да је спровођена системска индоктринација албанске студентске омладине у правцу остваривања великоалбанских сепаратистичких циљева. Чак су у извођењу наставе на једном броју предмета коришћени уџбеници и књиге увезени из Албаније, што је све „могло да створи утисак код једног броја младих да прикључење Косова Албанији треба нормално очекивати” (SSZUP, 23. 4.1981, стр. 12). Сепаратисти су се на универзитету толико осилили да су чак штампали уџбенике који су на насловој корици и у импресуму уместо Универзитет у Приштини имали натпис на албанском „Универзитет Косова у Приштини” (Šuvaković, 2015, стр. 291). Формирање Универзитета у Приштини и Косовске академије наука и уметности сагледавано је, са њиховог аспекта, као важан корак у остваривању циља – добијања статуса југословенске републике, као првог корак ка независности и уједињењу са Албанијом;

Непријатељска, великоалбанска пропаганда, континуирано је спровођена у читавом периоду после Другог светског рата, особито након сукоба Југославије са ИБ–ом 1948. Деловање обавештајних структура је праћено и континуирано бележено и документовано. Без сумње се може рећи да су оне имале свог удела како у инфилтрацији кадрова у номенклатуру САП Косова, тако и у врбовању појединаца и обавештајном раду, који је један од елемената који су произвели побуну 1981. године. Те године је утврђено да на КиМ делују бар још две партије, и то: „Албанска марксистичко–лењинистичка комунистичка партија у СФРЈ” и организација „Албанске партије рада” из Албаније. Прва се залаже за обједињавање „свих југословенских области у којима живе Албанци у албанску републику у Југославији”²⁸, док се друга залаже за „чист иредентизам”²⁹. „Да ли заиста постоје две илегалне организације или само једна са програмом минимум и програмом максимум”, запитао се Колишев-

²⁸ „Захтев националиста и иредентиста да се створи нова држава која би на `етнички чистој основи ` окупљала и територијално ујединила све Албанце у Југославији вишеструко је реакционаран” (SKJ, 17. 11. 1981, стр. 34). Колико нам је познато од тада се у широкој јавности – научној и ваннаучној – говори и пише о етничком чишћењу које је, дакле, у свом првобитном значењу означавало идеју албанских шовиниста и сепаратиста о стварању етнички чистог Косова (v. Kristan, 1981, стр. 1733–1735; Šuvaković, Rakić, 2017, стр. 67)

²⁹ „Реч је, у суштини, о захтеву албанских иредентиста да се, под паролом `Косово–република`, ревидирају и измене државне границе суверених држава” (SKJ, 17.11.1981, стр. 35).

ски у свом излагању (Koliševski, 28. 4. 1981, str. 7). Осим тога, међународна сарадња између Југославије и Албаније заправо је показивала тенденцију да буде сведена на односе Албанија – САП Косово (SSZUP, 23. 4. 1981, str. 15).

Ка закључивању

Тврдња о „великосрпском хегемонизму” и Југославији као „тамници народа”, коју су изрицали удружено Коминтерна и њена секција – КПЈ од Дрезденског конгреса 1928. значила је уједно позив на разбијање ове државе. Иако се ситуација после Другог светског рата, са федерализацијом и изградњом Југославије на социјалистичким основама битно изменила, ова идеолошка мантра је остала присутна и служила је као покриће за деловање свих других шовинизама сваког од југословенских народа.

Важне претпоставке које су се стекле пред избијање албанске сепаратистичке поубуне на Косову и Метохији 1981. године биле су: 1) идеолошка индоктринација као последица идеје о великосрпској хегемонији; 2) политички систем и решења дата Уставом од 1974. године која су погодовала слабљењу Федерације с једне стране, развлашћењу Републике Србије над њеним покрајинама иако су оне формално остале у њеној надлажности и, с друге стране, јачању надлежности покрајина, укључујући и САП Косово, до мере да су оне постале и конститутивни елемент Федерације. Оваква системска решења су погодовала албанском сепаратизму и шовинизму, што се исказало током побуне 1981; 3) погрешна високообразовна политика, која је уместо да буде усмерена на оспособљавање кадрова за друштвени развој Косова и Метохије била усмерена на афирмацију идеје сепаратизма КиМ од Србије и Југославије, те уједињења јужне српске покрајине са Албанијом, због чега је развијена широка активност једног броја универзитетских наставника приштевског универзитета, посебно оних који су дошли из Албаније да држе наставу. Истовремено, допуштен је и увоз уџбеника и других књига из Албаније, које су директно биле уперене ка остваривању овог циља. Оснивање и развој Универзитета у Приштини доживљени су као допринос стицању државности Косова; 4) појачана непријатељска пропаганда из иностранства у садејству са радом обавештајних експозитора и организованих албанских сепаратиста, нарочито после Титове смрти.

Улога студената је у побуни на Косову и Метохији била само иницијална и маррионетска: сепаратисти су правилно проценили да ће бити теже употребити силу против студената, него да се отворено подигне побуна, нарочито када се имају у виду студентски протести из 1968 (не они из Приштине, већ нпр. из Београда³⁰). Када су увидели да је број студената који су спремни да директно у томе учествују

³⁰ Демонстрације студената у Приштини 1968. такође су имале сепаратистички карактер. Међутим, у Београду су оне биле израз студентског залагања за више егалитаризма, за заустављање „привредне реформе” из 1965. која је водила већем социјалном раслојавању. Заправо студенти су тражили „више социјализма”. Примена силе на почетку демонстрација у Београду није допринела њиховом стишавању, већ их је напротив разбуктала; тек је Тито политичком акцијом и обраћањем нацији успео да умири студенте. Али, како примећује Михаило Марковић, успех тих демонстрација студената је што су „све до позних деведесетих, зауставиле транзицију у капитализам” (Marković, 2008, str. 47)

ипак недовољан, кренули су у омасовљење протеста ђацима и радницима, али је онда и државна реакција била адекватна.

Побуна албанских сепаратиста на Косову и Метохији 1981. била је само увод у процес разбијања Југославије. Иако је побуна угушена ефикасношћу милиције и ЈНА, а у складу са наредбама савезног руководства, она је значила почетак процеса који је био незаустављив. Вршена је перманентна дестабилизација Југославије и Србије активностима нижег интензитета на КиМ³¹, али је временом дошло и до садејства албанских сепаратиста и сепаратиста у другим југословенским републикама које су процениле да је погодан тренутак за изношење сопствених сепаратистичких захтева. Иако су још 1981. испољени јасни недостаци у безбедносном систему земље, они су тада ефикасно откоњени, јер је федерално руководство било у пуној функцији. Касније, када је дошло и до „делегатске блокаде” федералног руководства, све мањкавости везивања одбране за републике и покрајине дошле су до пуног изражаја. Тада, међутим, није било могуће ма шта поправити. Социјалистичка Југославија је престала да постоји.

³¹ Нпр. пароли „Косово–република” већ у току демонстрација, а нарочито после њих, придодан је наставак „милиом или силом...борбом, крвљу, ратом”, при чему ова идеја извесно није била последица само непријатељске иностране индоктринације „већ је организовано подстицана и од одређених друштвених па и политичких структура на Косову” (SSUP, 15. 8. 1981, стр. 12).

Uroš V. Šuvaković¹

University of Belgrade, Teacher Education Faculty
Department of Philosophy and Social Sciences
Belgrade (Serbia)

Obrad M. Stevanović²

Academy of Criminalistic and Police Studies
Belgrade (Serbia)

SEPARATIST REBELLION OF ALBANIAN STUDENTS IN KOSOVO AND METOHİJA IN 1981 AS THE BEGINNING OF THE SOCIAL- IST YUGOSLAVIA BREAKDOWN³

(Translation In Extenso)

Abstract: This paper highlights the socio-historical preconditions arising before the protests of Albanian students in Kosovo and Metohija in 1981, which turned into an open separatist rebellion. These preconditions had their roots in the views of the Comintern regarding the national question in Yugoslavia, as well as in the decisions of the KPJ (Communist Party of Yugoslavia) Dresden Congress. The future development of the events in the post-war socialist Yugoslavia, from time to time, actualized these decisions and attitudes, and the process of the development of Yugoslav community headed towards its dissolution. Based on a sociological analysis of the contents of literature and original documents that have now become available to the scientific public, a conclusion is drawn that the rebellion of Albanian separatists in Kosovo and Metohija (K&M) in 1981 was only an introduction to the process of Yugoslavia breakdown. Although it was suppressed by means of an effective engagement of the forces of the police and the Yugoslav People's Army (YPA), in accordance with the orders of the federal leadership, it meant the beginning of a process that was unstoppable. A permanent destabilization of Yugoslavia and Serbia continued through activities of low-intensity (propaganda, subversion, later attempted murders, murders, terrorist acts) in Kosovo and Metohija, but over time, there grew a cooperation between Albanian separatists and the separatists in other Yugoslav republics who came to a conclusion that it was a convenient moment for presenting their own separatist demands.

The role of students in the rebellion in Kosovo and Metohija was only initial and marionette in nature: the separatists correctly estimated that it would be more difficult to use force against students, than against an open revolt. When the organizers realized that the number of students willing to directly participate was insufficient, they began to

¹ uros.suvakovic@uf.bg.ac.rs

² obradms@gmail.com

³ The paper is a result of research within the scientific research project III 47023 "Kosovo and Metohija between national identity and Euro-integrations" financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

enlarge the protests with high school students and workers, but even then the state reaction was adequate.

Keywords: Kosovo (K&M), Yugoslavia, student protests in 1981, Albanian separatism, chauvinism

Introductory remarks

The creation of the Yugoslav state in 1918 was a result of turbulent political processes that began with the outbreak of the Balkan wars in 1912. Undoubtedly, the wars were liberating for Serbia, since during the First Balkan War it managed to reintegrate the cradle of the Serbian nation - Kosovo and Metohija (abbreviated as K&M), which had been under the Ottoman occupation since 1389. Practically, ever since the moment of the reintegration of K&M into the territory of the Kingdom of Serbia, rebellions and Albanian terrorist acts in that area have started (Šuvaković, 2011) and continue to this day taking on different forms: from propaganda separatist agitation and political action through permitted political organizations (Džemijet in the Kingdom of SHS, KPJ/SKJ in socialist Yugoslavia), through acts of subversion and terrorism (the Kachaks, the Balli, illegal parties in Kosovo and Metohija in the time of socialist Yugoslavia and the FRY, the so-called KLA as a terrorist organization formed in 1998) to participation on the side of the enemy armies in both world wars (on the side of the Austro-Hungarian Empire in World War I, the Balli on the side of the Axis powers in World War II, when the so-called Great Albania was made for the first time as a creation of Fascist Italy) and during the NATO aggression on the FRY in 1999 (the KLA).

On the other hand, ever since the birth of the Yugoslav state in 1918, whose pivot, Piedmont, was the Kingdom of Serbia as the winner of the First World War, the newly created state was in a permanent crisis. We have identified ten of its stages: 1) the crisis in the constituent period of the Yugoslav state (1918-1925); 2) the crisis of parliamentarism (1928-1934); 3) “non-representative political system” (1939-1941); 4) World War II, the revolutionary reorganization of the country, the fight with the remaining Quisling gangs in K&M and the conflict with Stalin in 1948; 5) The crisis of the Yugoslav concept and the creation of conditions for a transition to a system of weak federation (from the “Brioni plenum” in 1966, through student protests in 1968, the creation of Muslims as a nation, to constitutional amendments in 1967, 1968, and 1971); 6) the constitutionalization of the disintegration of the common state through the adoption of the Constitution of the SFRY in 1974; 7) Tito’s death, a post-Tito crisis which began in K&M in 1981 and the disappearance of the “great” Yugoslavia in 1992; 8) the bloody breakdown of Yugoslavia (1991-1995); 9) NATO aggression and the breakdown of “small” Yugoslavia; 10) the fragmentation of the ex-Yugoslav territory (the attempt to proclaim the independence of the so-called Kosovo in 2008, the crisis and ethnic conflicts in Macedonia, the systemic and constitutional crisis in BiH...) (Šuvaković, 2018). Specifically, in relation to Kosovo and Metohija after the Second World War, some authors write about “three counterrevolutions”: in 1944-45, in 1968 and in 1981 (Mihajlović, 1986, p.13)

Analyzing the chronology of the events, the basic hypothesis we will argue in this paper is that the separatist protests of Albanian students in 1981 in Kosovo and Metohija were the beginning of the end of the socialist Yugoslavia, the beginning of the process of

its breakdown. In this regard, we will try, on the basis of previously unpublished sources, above all, analytical materials created for the needs of the Presidency of the SFRY, but also the available literature, to point out the role of the University of Priština, its students and teachers, and the Kosmet Communist nomenclature in the outbreak of these separatist protests, whose aim was to prepare Albanian minority in Kosovo for what followed - the breakdown of Yugoslavia. For this purpose, we will use the content analysis of the documents as a method of sociological research.

In order to grasp the social and historical context of the Albanian separatist upheavals in Kosovo and Metohija, including the 1981 student protests, which we mark as the beginning of the process of an open demolition of Yugoslavia, we must return several decades back to the past. In this regard, it should be noted that Yugoslav pre-war communists, since the Dresden Congress in 1928, were oriented towards an independent and "united Albania" in their platform, which was a commitment to join Kosovo to this country. The task of the KPJ to help "liberate Albanians" was confirmed at the Fourth Land Conference of the Communist Party of Yugoslavia in Ljubljana in 1934, with expressions of solidarity with the so-called Kosovo Committee⁴ (Dedijer, 1984, p. 167). Therefore, it is clear that within the idea of a "Great Serbian hegemony" in the Kingdom of Yugoslavia, as well as Yugoslavia as a "rotten creation of Versailles" - which were the views of the Comintern translated into the conclusions of the Dresden Congress and the subsequent party decisions of the KPJ (v. Jović, 2016; Čkrebić, 2018) - one of the tasks of the then illegal KPJ was its breakdown. The documents of this conference most directly state the need for the "formation of independent states of Croatia, Slovenia, Macedonia and Montenegro" (Dedijer, 1984, p. 167), which would later form the so-called Balkan Federation. These were the views of the KPJ at the outbreak of the Second World War. The so-called "Great Albania"⁵, an Italian fascist creation, spread over the territory of Kosovo and Metohija. At the beginning of the war in 1941, from the total of 320 members of the KPJ in K&M, only 20 were Albanians, from the total of 1200 SKOJ members (League of Communist Youth of Yugoslavia), 70 were Albanians (Bogdanović, 1986, p. 211). Albanians in K&M were openly on the side of the fascists, in the Balli ranks. "In two Albanian partisan detachments in Kosovo, 'Zenel Hajdini' and 'Emin Duraku', at the beginning of 1943... there were about 70 fighters of Albanian nationality at most" (Bogdanović, 1986, p. 211). An important moment from this period is the Bujan Conference⁶ of the Regional People's

⁴ Albanian separatist organization, established in Albania immediately after the WWI, with the aim of annexation of Kosovo to Albania. The whole time under the control of the Italian Government. It helped Albanian terrorists - kachaks in Kosovo and Metohija between the two world wars.

⁵ It did not encompass the northern part of K&M, today's Kosovska Mitrovica with its surroundings, which was under German occupation within the marionette Nedić's Serbia, mostly due to mineral resources of "Trepča". In 1941, separatists from Djakovica organized protests demanding that this area be joined to the so-called "Great Albania". Fadil Hoxha (Mihajlović, 1989, p. 27), one of the Albanians who reached the highest positions in post-war Yugoslavia in the province of Kosovo and Metohija and at the level of the Yugoslav Federation, was among the organizers of the protests. Among other things, he was Vice President of the Presidency of the SFRY, in the period 1978-1979, when the Presidency was headed by the President of the Republic - Tito.

⁶ The Bujan Conference was preceded by the counseling of the KPJ Regional Committee for K&M, which, among other things, decided to change its name to the KPJ Provincial Committee for

Liberation Committee of Kosovo and Metohija 31.12.1943-2.1.1944. This conference made very important decisions regarding the fate of Kosovo and Metohija, and among other things reached a conclusion within its resolution that “Kosovo and Metohija is an area inhabited by the Shiptar people as a majority, who now, as always, wish to unite with Shipnia (Albania). So, it is our duty to point out the right path the Shiptar people should take in order to fulfil their aspirations. The only way for the Shiptars of Kosovo and Metohija to be united with Shipnia is the joint struggle with the other peoples of Yugoslavia against the occupier and its servicemen. For, it is the only way to gain freedom, when all nations, including the Shiptars, will be able to declare their fate exercising the right to self-determination leading to secession” (cit. according to Bogdanović, 1986, p. 227). It is a historical truth that this conference was held in the territory of another state - Albania, that the composition of the delegates was not representative of the national structure of K&M at the time- only seven Serbs and Montenegrins participated (Jovičević, 1983, p. 13), that as many as 10 present delegates had nothing to do with K&M⁷. Tito and the Supreme Command responded to this attitude by declaring it to be wrong, which was accepted, but the revolutionary conclusion remained⁸. After the war, it was decided that K&M would be an autonomous region within Serbia⁹, although there was also disagreement about it¹⁰. Approximately at the same time, a decision was made to ban Serbs and

Kosovo and Dukagjin, within which there would be two provincial committees (Kosovo and Dukagjin), which was at Djilas' intervention - in the name of the Supreme Command - canceled. Two things need to be noted here: an attempt was made to raise the ranks of the Committee of the KPJ to the level of the province, at a time when even in Serbia there was a Provincial Committee, not a Central one. Secondly, the name Dukagjin is used instead of Metohija, under the justification that it is the “folk name” for the area. In fact, it is an Albanian name for an area that, apart from Metohija, includes parts of Albania, as Djilas pointed out in his letter.

⁷ Nine of them were from Malesia, an area in Albania where the conference was held, one from Plav (Montenegro). “You ask me why they were attending the conference? There was not much thought about it at the time, and the originally conceived character of the conference did not prevent their presence especially since they provided hospitality to delegates from Kosovo and Metohija, and were supporters of the national liberation struggle. *What the influence of the circumstance that some of those parts of Malesia and Plav, according to the administrative division carried out by the occupiers, were connected to Djakovica and Peć was - can be speculated?*” (Jovičević, 1983, p. 13, emph. U.Š. and O.S.)

⁸ Although the decisions of the Bujan Conference were delegated after the war, their evil spirit was constantly present in K&M. Thus, in 1979, on the proposal of Xhavit Nimani, the SAP Assembly of Kosovo voted on the Law on Amendments to the Law on Pension and Disability Insurance, which equaled the status of the participants in the Bujan Conference with the holders of the Commemorative Medal of the Partisans of 1941 (see Čupić, 1989, pp. 8-10)!

⁹ “Kosovo and Metohija hold a special place because they represent the cradle of Serbian statehood and national culture. There is not a variant of state behavior that would not start from this fact. This is equally an issue of the attitude towards history, the territory and the Serbian people living on it, as well as towards minorities with whom they lived and worked” (Smiljković, 2010, p. 774)

¹⁰ At a meeting held in February, 1945, in Belgrade, in which Kardelj, Ranković, Djilas, Žujović, B. Nešković, Tempo, Miladin Popović and Fadil Hoxha participated, at the time when the idea of the Balkan Federation was still current, which was Comintern's earlier position, Kardelj explained that it would be “right” that K&M should belong to Albania, and that Albania should join Yugo-

Montenegrins - colonists in Kosovo and Metohija between the two world wars, to return to their homes¹¹, and to allocate their lands to Albanian peasants - including those from Albania – which is why the federal Minister of Colonization at the time, a famous sociologist of the village and professor at the Belgrade Law Faculty, Dr Sreten Vukosavljević, resigned. It should be taken into account that the process of forced eviction of Serbs and Montenegrins from K&M has been running continuously since the end of the Second

slavia. The second variant would be, according to his view, to make a division according to the results of the Balkan Wars, and to join Metohija to Montenegro and Kosovo to Serbia. What Kardelj simply could not grasp was that K&M should remain in Serbia. However, Miladin Popović and Fadil Hoxha made such a proposal, pointing out that the division between Kosovo and Metohija would not be good, and that the idea of the federation with Albania was not yet mature (see Dedijer, 1984, pp. 168-169). The Albanians were then satisfied with an autonomy – which they were planning to continuously expand - the Serbs were satisfied by making Kosovo a part of Serbia as an autonomous region. At the beginning of April, 1945, at the first special session of the first meeting of the Anti-Fascist Assembly of Serbia, Dušan Mugoša, one of the leading politicians of Kosovo and Metohija, said, “We will do everything to make Kosovo and Metohija a solid pillar within federal Serbia. As soon as the military administration in Kosovo and Metohija is abolished, we will decide at our assembly to *join federal Serbia*.” (Simić, 2006, p. 27, emph. U.Š. and O. S.). At the same session, Mehmet Hoxha, one of the high officials of Kosovo and Metohija, used an almost identical formulation, pointing out “the desire of the Albanian people from Kosovo and Metohija to join federal Serbia” (Simić, 2006, p. 29). Finally, at the meeting of the Regional People’s Liberation Committee for Kosovo and Metohija, held in July, 1945, in Prizren, “attended by those councilors elected by Albanians, Serbs and Montenegrins - they made a decision to *include Kosovo and Metohija in the territory of federal Serbia*, as an autonomous area at the time” (Jovičević, 1983, p. 14, emph. U.Š. and O. S.). A participant in these events, the signatory of the Bujan conclusions and the secretary of the KPJ Regional Committee for K&M, Pavle Jovičević, did not see any problems with the fact that one thing was concluded in Bujan, and another in Prizren, obviously believing that the other participants of the Bujan Conference would have such a “cosmopolitan” attitude. However, he himself did not perceive the problem, arguing that it was only in Prizren in 1945 that a “decision to include K&M in the territory of federal Serbia” was made. First, Kosovo had been part of Serbia (again) since 1912, Serbia as an independent state; Second, it has never been “excluded” from Serbia so that it would now be “included” again, if, of course, we disregard the period of occupation, which is not accepted as a basis for establishing any borders by international law; Third, the phrase “federal Serbia” is problematic and harmful to the Serbs at least from two points of view: a) if it is considered that Serbia is the only federal state in Yugoslavia – which would be an interpretation in line with the circumstances of the time - the question arises as to whether K&M stops to be “included” in Serbia if it is no longer a federal unit because Yugoslavia no longer exists? From today’s point of view, this is a very important issue b) linguistically, this could mean that Serbia itself is federally organized. This, observed from the point of view at the time, was probably not what they wanted to say, but it cannot be excluded that this was exactly what someone had in mind, bearing in mind the further development of autonomies within the People’s and the Socialist Republic of Serbia.

¹¹ Čkrebić (2018, pp. 136 - 137) indicates that it is difficult to estimate the exact number of refugee colonists, but by April, 1942, there were at least 60,000 of them. He, however, points out that the Yugoslav authorities after the war concealed the fact that between 200 and 300 thousand Albanians moved to Kosovo from Albania during the war. “This Albanian stampede to K&M, together with a simultaneous expulsion of Serbian pre-war colonists from K&M, as well as indigenous people, significantly changed the population of K&M” (Čkrebić, 2018, p. 137).

World War to date¹². Needless to emphasize how this changed the demographic image in K&M¹³. In December, 1944, there was an armed rebellion of the Balli against the People's Liberation Army of Yugoslavia, which they viewed as "occupying", and which led to the military administration in K&M. After a three-month fight, the rebellion was suppressed (see Gaćinović, 2017, pp. 247-251). Suppressing the rebellion between 1945 and 1948 did not stop the rebellious activities of the Balli, that is, Albanian nationalists of the pro-fascist orientation, who until the 1950s carried out violence against the citizens of Kosmet. (Stevanović, 2015, p. 14)

At the end of May, 1968, the 4th plenum of the Central Committee of the League of Communists of Serbia (CK SKS) was held on the topic of "The League of Communists in the fight for national equality", where, among others, academician Dobrica Ćosić was one of the speakers. In his address to the highest forum of the Serbian communists, he pointed to the ineffectiveness of provincial forums in opposing Albanian chauvinism, and, among other things, he said that "Serbs and Montenegrins did not appropriate Kosovo and Metohija, nor did they win it from Shiptars by war, therefore, they are not occupiers and conquerors. Kosovo and Metohija are the old motherland of the Serbian people... If our path today would lead to the creation of a united Albanian state, the realization of Shiptar national sovereignty, that is, the secession of Kosovo and Metohija from Serbia and Yugoslavia, then difficult and tragic collisions and unforeseeable historical disasters and complications are inevitable" (Ćosić, 2004, p. 20). Ćosić's speech was assessed as "contrary to program principles," the Central Committee distanced itself from it, "vigorously condemning the defamation directed towards the communists in the autonomous provinces, and especially the communists of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija" and excluded him as a member, in order for him to later leave the SKJ (Ćosić, 2004, pp. 23, 24)¹⁴. The reality soon showed Ćosić's assessment of the situation to be correct. As early as October of the same year, just five months after these words were uttered and rejected by the CK SKS, the protests in Suva

¹² The consent for the emigration of Serbs and Montenegrins from K&M after World War II - with a range of coercive measures to make this pressure effective, including the efforts to destroy the remnants of Serbian cultural heritage in K&M - was characterized as "genocide" by some authors (Avramov, 2008, pp. 245-252). Testimonies about the genocide over the Serbian people in Kosovo, not only through the attacks on the security and the lives of Serbs in that area, but also on the shrines of the Serbian Orthodox Church, the demolition of tombstones and other vandalistic attacks, were left by the Bishop of Raška and Prizren, a later patriarch, Pavle (Pavle, 2013)

¹³ There is also the rate of natural increase which grew in K&M year after year, reaching as high as 25.3% in 1983, while in the same year it amounted to 7.2% in the whole of Yugoslavia (Macura, 1997, p. 313). "There is no doubt that the highest birth rate in Kosovo is with the Albanian population, and that it is significantly higher than the provincial average... The lowest birthrate in Kosovo is with the Serbian and Montenegrin population" (Macura, 1997, p. 319). Academician Macura points his finger at those pursuing a policy of such a high birth rate, the highest in Europe at the time, as actually having political plans to conquer the territory - by birth. "The social awareness of the reproduction of the population in Kosovo is essentially dualistic. Traditional elements of the society in Kosovo foster a traditionalist consciousness, which is extremely natalist and expansionist... primarily because of the ambivalent attitude of the official institutions and policies of the Province, who should nourish the modern, but in fact tacitly support the pro-natalist consciousness" (Macura, 1997, p. 330).

¹⁴ A ritual burning of Ćosić's books in K&M was also recorded (Ćosić, 2004, p. 24)

Reka, Prizren, Peć and Kosovska Mitrovica started (Simić, 2006, p. 29), and on the Flag Day - Albania's national holiday - on November 27, 1968, much more massive protests started in Priština, Podujevo, Gnjilane and Uroševac, well-prepared. The slogans that were exclaimed were: "We want the Republic!", "We want Preševo to be a part of the Province!", "Long live Enver Hoxha", "We want freedom only through blood", "Down colonialist policy towards Kosovo", "Kosovo-Republic" (Mihajlović, 1989, pp. 142, 143; Ćosić, 2004, p. 24), "Death to Serbian oppressors" (Bogdanović, 1986, p. 248), "We want a constitution", "Seeking secession", "We demand to be joined with Albania" (Simić, 2006, p. 29). Ćosić estimates that this was "the greatest Albanian nationalist rebellion after 1945" (Ćosić, 2004, p. 24); he also records Tito's words on the occasion of the 25th anniversary of the Second Session of AVNOJ in Jajce when he attempted to minimize the protests by claiming that "this was a group that was able to incite a small part of the youth and students who were breaking shop displays" (Tito, cit. according to Ćosić, 2004, p. 25). It is certain that a special role in the protests belonged to the newly founded Priština Faculty of Philosophy (Bogdanović, 1986, p. 248). "As stated in his notes, Stanoje Aksić (Vice President of the Executive Council of Serbia), on October 24, 1968, during the reception of the delegation of the Provincial Committee of the SKS for Kosovo and Metohija, met Tito with the fact that the request for the transformation of Kosovo and Metohija into a republic is supported by faculty professors and assistants, some of whom are engaged as members of the Commission for the Statute of the Provincial Assembly, and some in the commissions of the Provincial Committee of the SK. The directors of some state companies from Kosmet, as well as a number of lawyers, had also joined the protests (Simić, 2006, pp. 100, 102). Besides the protests having a chauvinistic character, the slogan about Kosovo - Republic was essential. It reflected the request for a separation from Serbia, at the time when constitutional amendments were made to the Constitution of SFRY from 1963¹⁵. The adopted amendments significantly changed the statutes of the provinces, which became constituent parts of the Yugoslav federation, although it was clearly stated that they were parts of Serbia; the name Metohija was omitted from the name of the Province of Kosovo and Metohija¹⁶, which was one of the students' demands (Troude, 2010, p. 198); Amendment XIII established the competencies of the provinces, which were very large, but were also a way of protecting the rights of the Federation in the provinces - protecting Serbia's rights was not mentioned! Two years later, the University of Priština was established, independent in relation to the University of Belgrade as part of which the faculties of Priština had previously worked, which was also a demand of student-protestors in 1968 (Troude, 2010, p. 198). All this went hand in hand with the Albanian separatists, representing the systematic and systemic weakening of the influence of Serbia, but also of the Serbian identity of Kosovo and Metohija.

Although the protests in 1968 were broken and characterized as "irredentist"¹⁷ and "counterrevolutionary", the anti-Serbian and anti-Yugoslav movement continued with its

¹⁵ Amendments were published in the Official Gazette of the SFRY no. 55/30.12.1968.

¹⁶ This was a concession of the Serbian leaders at the time, who did not understand the old saying that the name holds the substance (*nomen est omen*). The name Metohija returned to the official name of the province only with the adoption of the new Constitution of the Republic of Serbia in 1990.

¹⁷ Even the very use of the terms *irredenta* and *counterrevolution*, although with the intention of the system to negatively characterize the events, was wrong, and we are not inclined to believe that it was a coincidence. Namely Irredenta (Ital. Italia irredenta), is the name of the organization "Un-

activities in the southern Serbian province. This was mostly reflected in the creation of slogans, distribution of leaflets, putting up posters with hostile content, which mainly belonged to the political positions of Enver Hoxha's Party of Labour of Albania. Everything was aimed at "proving" the vulnerability of Albanians in Yugoslavia, "argued" through the fact that they do not have their own republic. Of course, the security services have identified the connection of specific individuals, as well as organizations, with the intelligence service of Albania and of some other countries. When it comes to organizations, the "Revolutionary Movement of United Albanians" led by Adem Demaci¹⁸, as well as the "Red Front", an organization of Albanian emigrants operating from Germany, dominated the period. There were even attempts to disparage Tito's visit to K&M in 1979. In the following year, there were slogans written on high school buildings and student dormitories, and "at the end of February, 1981, slogans of irredentist content were registered in one of the student dormitories in Priština". In addition, even YPA Albanian soldiers organized themselves in 1980 and early 1981 for irredentist-nationalistic activities, mostly propaganda (SSUP, March 26, 1981, pp. 5-9). All of these actions were of lesser intensity, and most of the perpetrators - which is remarkable - were undiscovered¹⁹. The analysis conducted for the needs of the Presidency of the SFRY points to an indoctrination of

redeemed Italy", which since 1878 sought to unite all areas where the Italian language is spoken and in which Italians live with the Kingdom of Italy; *Irredentism*, the politics and program of the irredenta and irredentists; *Irredentists* (Ital. Irredento) Irredenta supporters; fig. *all those who strive for the unification of a region, under foreign rule, with a country to which, according to the right of self-determination, it should belong* (Vujaklija, 1966, p. 374, emph. of the U.Š. and O. S.). Accordingly, using this term to qualify Albanian separatism shows an acceptance of the claims: a) that K&M is under a foreign rule, that is, occupied, b) that, according to the right to self-determination, K&M should belong to Albania, to which it otherwise never belonged, except for the time of fascist occupation. When it comes to the use of the term "counterrevolution", this qualification is also controversial: of course, the activity of the Albanian separatists was directed against the socialist self-governing social system, as they strived to join Kosovo with Albania in which Stalinism was in power. However, the change of social order was not the primary goal, the primary goal had three stages: a) a secession from Serbia and the creation of the so-called "Republic of Kosovo", which would then allow Kosovo as the seventh Yugoslav republic the right to secession; b) at a suitable moment, which would appear only a decade later, a separation from Yugoslavia as a recognized Yugoslav republic; c) joining Albania and the realization of the Albanian project of a large state, which is already happening today with the abolishment of the border between K&M and Albania. Therefore, this was not primarily a counterrevolution issue, but the issue of Albanian separatism, which at that time no one wanted to openly state. This is how Serbia suffered an additional damage: the western circles certainly found counterrevolution in parts of Yugoslavia to be useful, so they supported it; what their attitude towards separatism would be is a completely different question.

¹⁸ A year and a few days before the NATO aggression against the FRY in 1999, Demaci played the role of a "representative of the political wing" of the KLA.

¹⁹ It was only after the separatist uprising had ended that the Federal Council for the Protection of the Constitutional Order has made the following assessment: "There is no room to conclude that the events in Kosovo represented a surprise in a political sense; there was enough evidence that pointed to a conclusion that the hostile work of the nationalist-irredentist forces in the province have been expanding for a long time from year to year, intensifying and constantly raising the nationalist euphoria... It is obvious that the current counterrevolutionary actions in Kosovo are a logical continuation of the organized and continuous operation of the enemy" (SSZUP, 23. 4.1981, p. 6, 7)

Albanian youth through two media outlets: a) through university textbooks and other books imported from Albania - legally through "Jugoslovenska knjiga" (Yugoslav Book) or illegally, b) the operation of radio-television stations from Albania, whose program could be watched without interruption in K&M (SSUP, March 26, 1981, p. 14). An action taken by federal security authorities in early 1980 revealed about 600 people in K&M who participated in Albanian separatist activities. "The fact that these actions are taken predominantly by university students, high school students, educators and other intellectuals requires special political attention and attention in terms of security. Out of a total of 285 identified perpetrators or their accomplices, there were 127 university students, 93 high school students and 19 educational workers, including 35 members of the SKJ... Some major initiators and organizers (conceptual leaders) remained undiscovered..." (SSUP, March 26, 1981, pp. 15-16).

Separatist protests of Albanian students in 1981

The protests of Albanian students broke out in Priština on March 11, 1981, in the evening, in the student canteen. The "cause" was supposedly bad food, slow service and a long waiting time. They started busting the inventory, then a group of about 500 students gathered in the city center, while about 2000 of them were blocked in the space around the canteen. The slogans - the demands of the students were adapted to this staged occasion: "We want better conditions", "We want action, not words", "Some in high positions, some without bread", "How much longer in the basements", "Tonight, like this - tomorrow, differently", and after a false news was spread that a number of students were detained - "Release our friends" (SSUP, 1981, p. 1). The fierceness of the first protest is shown by the fact that there were as many as 19 people injured (one seriously), one wounded police officer and two injured passers-by (SSZUP, March 12, 1981, p. 2). It was immediately clear to the federal authorities that "social moments were not crucial for the outbreak of the protest, but that they were only used as a cause". It is interesting to note that the highest state body has determined that "for a long time, there have been data indicating that something was about to happen in Kosovo", and that the Federal Secretary for Internal Affairs, Franjo Herljević, referred this assessment to Cvijetin Mijatović, the President of the Presidency of the SFRY, and Lazar Mojsov, the President of the CK SKJ, but that "there was no information about the preparation of such protests", or that "in the line of socio-political organizations²⁰, nor in the line of internal affairs organs were there previous concrete findings that these protests had been preparing" (SSZUP, March 12, 1981). Even then, there were suspicions that the systems of security and political action failed in K&M, that is, that the separatists were those who had influenced their dysfunction. The fact is that, on March 12, a joint session of the Presidency of SAP Kosovo and the Presidency of the PK SK of Kosovo was held, on which the two presidencies "*condemned the methods of protests and would later give a political qualification of this action*" (SSZUP, March 12, 1981, p. 2, *emph. U.Š.*

²⁰ The notion of socio-political organizations in the former SFRY meant the following: the League of Communists of Yugoslavia (SKJ, to which this statement is most relevant), the Socialist Alliance of the Working People of Yugoslavia (SSRNJ), the Union of the Associations of Fighters of the National Liberation War of Yugoslavia (SUBNOR), the Socialist Youth League of Yugoslavia (SSOJ) and the Association of Trade Unions of Yugoslavia (SSJ) (see Smiljković, 1979).

and O.S.). Thus, the two most important political organs of the Province did not want to instantly qualify protests as a hostile political activity, from the positions of Albanian chauvinism and separatism, but they only dealt with the form in which the students expressed their dissatisfaction, leaving enough room that perhaps they were really about the student social demands. In other words, they demonstrated solidarity with it, and left the protestors with space for further action. Until the 26th of March, hostile activities consisted in the writing of slogans of social, but now also of political character, mostly on high school buildings and the institutions pertaining to student standard in Prizren. Obviously, the goal was to mobilize as many young people as possible, not only in Priština. It was necessary to spread the protest. In that sense, on March 25, a group of about thirty Prizren university and high school students were trying to provoke students of the Secondary Medical School and the Teacher Training College in Prizren to join the protests but they did not succeed. On the same day, in the evening, a group of students entered the Student Dormitory no. 3 in Priština, where they sang and shouted slogans about the student standard. In fact, this was an introduction to the continuation of the protest that happened on March 26. That morning, the student dormitory no. 3 was blocked, and students demanded talks with the officials of the Priština University, individuals from socio-political life, etc., threatening not to let anyone enter the dormitory, and that they would prevent the passing of the Relay of Youth that had arrived in Priština that day. The idea of preventing the passing of the Relay of Youth - as a general Yugoslav symbol of the time- was supposed to contribute to, on the one hand, the radicalization of these protests and the countermeasures that should be undertaken, and, on the other hand, to additionally stir foreign press which gave higher publicity only to these demonstrations (S.n.). In addition to them, on the plateau between the student dormitories, about 1000 university students and a small number of high school students gathered, shouting out slogans, but this time with a significantly different content: "Long live Marxism-Leninism", "Unity", "Trepča works for others", "Long live the working class", "Better conditions", "We believe in the working class", "Republic", "We want the Republic", "Long live our brothers, the Albanian people", "Albanians are not Yugoslavs", "Political prisoners to return to Kosovo", "Release our arrested friends", "Kosovo is ours" (SSUP, 1981, p. 4). As we can see, the demands that were initially solely social are now in a convincing minority; political demands are in the foreground, belonging to the program platform of Great Albanian chauvinism. An attempt was also made to join the students and workers, not only through slogans, but also in concrete terms, with the idea that workers should join the protests to make them larger. This was tested on March 30 in Obilić, when the employees of the company "Ramiz Sadiku" received high school students who had previously walked the city shouting enemy slogans in their factory, protecting them from the police intervention (SSUP, 1981, p. 7). On that day, 150-200 students at the Faculties of Law and Philosophy in Priština refused to attend lectures. On the next day, it was attempted to provoke high school students in Vučitrn and Podujevo. (SSUP, 1981, p. 8), which resulted in the protests of high school students in Podujevo on April 1. In the next two days, the protests spread to almost all cities and major settlements in K&M. In Priština, on April 1, there were protests of secondary school students (High School of Economics), joined by workers (construction workers and those from from a shock absorbers factory). After the clashes with the police, protestors gained reinforcement, their

number rose to several thousands²¹, so the police was working for hours on breaking up the protests. Referring at the session of the Federal Council for the Protection of the Constitutional Order the next day, General Herljević pointed to the elements of the organization of protestors, some of which were echelon-type way of action, assessing the overall situation in Kosovo as being “very critical”, which resulted in the dispatchment of a federal police detachment, police detachments from other republics and Vojvodina, and the engagement of the YPA, with the proclamation of a state of emergency in the area of SAP Kosovo²², a decision passed by the Presidency of the SFRY. The main slogans that were exclaimed were “We want the Republic”, “Long live the Republic of Kosovo”, “Free our imprisoned friends”, “Long live Adem Demaci” (SSUP, 1981), “Trepča works for others”, “Long live the working class”, “Better conditions for workers” (Bakali, 2.4.1981, p. 3). The protests continued on April 2, with more vigorous suppression by the police, while the YPA units occupied vital facilities in Priština. This time, the organizers’ tactic to start demonstrations at several points in the city did not bear fruit, but that tactic was applied throughout the province. The next day, protests were attempted in Vitina, Kosovska Mitrovica, Uroševac, Vučitrn, Podujevo and Preševo. Law enforcement prevented them from happening. In addition to shouting and exhibiting slogans and committing violence against property, the protestors, especially during the first three days of April that year, used cold weapons and firearms in the attacks on the members of the security forces. During these protests, 8 protestors and one policeman were killed in the clashes, while several hundred protestors and police officers were seriously or slightly injured (Stevanović, 2008, p. 278). There were no major incidents in the coming days, but there was a continuous activity regarding the writing of slogans of the hostile-separatist and Great Albanian content.

Some systemic preconditions for the outbreak of student protests in K&M in 1981.

We can classify these preconditions in four areas:

- 1) ideological indoctrination as a consequence of the idea of a Great Serbian hegemony
- 2) the area of political-systemic nature
- 3) a flawed higher education policy
- 4) hostile propaganda from abroad in cooperation with foreign intelligence branches and organized Albanian separatists.

Since the founding of the Comintern and the Dresden Congress of the KPJ, the ideology of a Great Serbian hegemony has been formed, which strives to pressure other na-

²¹ Here, the estimates differ, as indicated in the material of the Federal Council for the Protection of the Constitutional Order. While the PK SK of Kosovo made an estimate of 3,000 protestors (Bakali, 2.4.1981, p. 2), the Federal Secretary for Internal Affairs, General Herljević, informed at the session of the Federal Council for the Protection of the Constitutional Order that there were as many as five times more - about 15,000 university students, high school students and workers (SSZUP, 2. 4.1981, p. 2).

²² Before this decision, a state of emergency had already been declared, but only in the area of Priština.

tions, for what purpose the first Yugoslavia was formed, which was consequently to be dismantled as “peoples’ prison”. Even after the national liberation struggle - in which the Serbian people again, as in World War I, suffered the most severe casualties, while other peoples mostly cooperated with the fascist occupiers (Croatian Ustashas, Albanian Balli) - even after the organization of Yugoslavia on a federal principle, such ideological structure was not deflected. On the contrary, the “nationalism of Great Serbia” has been constantly revoked, just when the nationalisms of other nations were to be condemned²³. These attitudes, although overcome by the SKJ in program terms, were actually incorporated into the ideology of the then ruling party, and enabled everyone to promptly use them as “help” and a duty culprit when protecting the chauvinistic statements and/or the policies of their nations. Thus it was quite “normal” to think that it would be “right” to separate K&M from Serbia and join it to Albania (Kardelj), but at the same time it was “natural” to come to the brink of war over the Yugoslav-Italian border (“Trieste crisis”), although Trieste has never been part of Yugoslavia (neither Slovenia, nor Croatia), and Kosovo and Metohija have been part of Serbia and Yugoslavia. “The deconstruction of Yugoslav beliefs was taken and implemented as a democratic project of national identities that built the myth of Yugoslav tyranny, repression and exploitation” (Šutović, 2013, p. 36)²⁴.

The second area is the one we identified as being of a political-systemic nature. “The strategy of weakening Serbia (to supposedly strengthen Yugoslavia), the policy of increasing concessions to Croatian, Slovenian and Albanian nationalisms (in order to accept Yugoslavia) led to the suicide Constitution in 1974, with which no state could survive for long” (Marković, 1994, p. 208). With this Constitution and the constitutions of the republics and provinces, the provinces were given autonomous jurisdiction practically in all domains, independently of the Republic of Serbia, whose integral part they were. “It was established that the authorities of SAP Kosovo were almost directly involved with the Federation on all important issues, excluding the SR of Serbia. This created an illusion with the Albanian nationalists that the formal realization of the status of a republic was only a matter of a suitable moment. This thesis was certainly receptive to many members of the SK” (SSZUP, 23 4.1981, p.12). However, the 1974 constitutional changes were only the outcome of the implementation of the policy of weakening the Yugoslav federation and the disintegration of Serbia as a punishment, and at the same time preventing the alleged re-establishment of “Great Serbian hegemony” in Yugoslavia, especially against Albanians

²³ An extraordinary illustration of how this “balance of condemnation of nationalisms” functioned was given in the presentation of Josip Vrhovec, a member of the Presidency of the SFRY at the time, at the ninth session of the CK SKJ in 1987 which considered “Achieving SKJ’s attitudes on the development of socialist self-management, brotherhood, unity and communion in Kosovo - with a proposed conclusions of the CK SKJ.” “Vrhovec even managed to carry out a “quantitative analysis” of the drafted conclusions and present it at the session of the CK SKJ: in them, according to his findings, there were 15 references to Albanian nationalism, ‘Serbian nacionalizam is mentioned only once and Montenegrin nationalism not even once. That’s not good. This is not the practice of the League of Communists of Yugoslavia” (Šuvaković, 2012, p. 873)

²⁴ “This myth is still alive today, it should be destroyed once and for all. Yugoslavia, despite all the shortcomings of the civilization potential, acted progressively and it stimulated, within the limits of its possibilities, the economic and cultural development of its peoples, which is now far below the lines of the civilization development reached in a common state” (Šutović, 2013, p. 36).

in Kosovo. Lazar Koliševski briefly formulated this as the absence of the implication “weak Serbia - strong Yugoslavia” (Koliševski, 28.4.1981, p. 6). The 1974 constitutional arrangements and the implemented political practice reflected in K&M in such a way that they created a highly suitable climate for the operation of the Great Albanian separatists. They were not active only through specific organizations that were created in K&M, but also through the SKJ, which was confirmed by the participation of a number of Albanians - SKJ members, in these protests. Even the top officials of SAP Kosovo did not want to openly condemn the protests in the beginning, so Mahmut Bakalli, the leading man of the Kosmet communists, characterized them only as “hostile” at the joint session of the two Presidencies on March 26, but even then not as “irredentist”²⁵, although “student demands” were indisputably of such character. It was only through a vigorous action of the federal authorities - through the proclamation of a state of emergency in the territory of SAP Kosovo and through the engagement of the YPA and the Joint Detachment of the Police of the Federal Secretariat for Internal Affairs - that, for that moment only, a further development of the rebellion of Albanian separatists was temporarily prevented²⁶. There is no doubt that it is historically wrong to designate these events as “student protests”, since a much more exact designation would be - a Great Albanian rebellion in Kosovo in 1981, which began with student protests. For the first time - and this was repeated in the events happening a decade later that marked the end of the SFRY - the inefficiency of the Territorial Defense (TO) and National Defense and Social Self-Defense systems (ONO and DSZ) was demonstrated, that is, the ability of local leaders to fully master this component of the defense system²⁷.

Higher education policy in K&M was not harmonized with the needs of SAP Kosovo for personnel. “From this point of view, I think it can be rightfully said that SAP Kosovo has created a very big problem for itself by creating a mammoth university in Priština,

²⁵ In fact, separatist, as explained in footnote 17.

²⁶ “By exploiting the constitutional and legal status of the provinces (established in 1974), the provincial authorities of Kosovo and Metohija did not allow the police forces of (central) Serbia and Vojvodina to enter the territory of K&M in the spring of 1981 and to protect the public peace and order and the security of citizens from violent demonstrations of Albanian separatists. For these reasons, by the decision of the competent federal bodies, the Joint Police Force (Joint Police Detachment - ZOM) of the Federal Secretariat for Internal Affairs (SSUP) of the SFRY was founded and dispatched to K&M, where it was engaged to stop the the violence and preserve the order and security in the territory of the Province until 1990. In addition to the police units of the SSUP, these forces included police units from all Yugoslav republics and SAP Vojvodina, with the highest share of the units of the Republic from Serbia. A complete absurdity of such a situation is best testified by the fact that Serbian security forces were forced to stand under the command of the Yugoslav forces, in order to be able to intervene in any way against terrorism in the territory of their own republic, that is, in the territory of one of its two provinces” (Stevanović, 2008, p. 357-358).

²⁷ “Not a single conscript was identified at the mobilization post of the special brigade of the Territorial Defense in Priština on April 1. This brigade was mobilized and *completed only two days after, but even then with 70% of the required personnel*” (SSZUP, 23.4.1981, pp. 3, *emph. U.Š and O.S.*). Unfortunately, although this was correctly observed, no conclusion was drawn regarding this component of the defense of the country, which would eliminate such dangers (see Črebić, 2018, pp. 161-162)

which, from a long-term perspective, is a potential focus of nationalism and instability” (Koliševski, 28.4.1981, p.7), concluding that there are 41,000 students at this university compared to 178,000 employees in K&M and asking - where these newly-educated young people would be employed in the future. At this point, the structure of the teaching staff at the University of Priština which suited the separatist goals should be taken into account. Among others, those with the status of “NOR fighters” were engaged as teachers, but also those who were in fascist military units during World War II or whose families cooperated with the occupier, then those from the Kachak emigrant families, scholars who had received Fascist scholarships in Albania and Italy in 1941-1945, teachers from Enver Hoxha’s Albania, etc. (see Milanović, 1990, pp. 57-178). Among the university teachers, those who especially stood out in the “counterrevolutionary”, in fact, separatist activities in K&M were Fehmi Agani, Ali Hadri, Mark Krasniqi, Anton Ceta, Rexhep Ismajli, Surya Pupovci, Halil Alidema, Idriz Ajeti, Rexhep Rozaja, Rexhep Qosja, Gazmend Zajmi, Esad Mekuli and others (SSUP, 08/15/1981). In such a situation, it is quite clear that a systematic indoctrination of Albanian student youth in the realization of Great Albanian separatist goals had been ongoing. Even textbooks and other books imported from Albania were used in the teaching of a number of subjects, which “could have created an impression among a number of young people that Kosovo’s accession to Albania should be expected” (SSZUP, 23. 4.1981, p. 12). Separatists at the university became so arrogant that they even printed textbooks that had an inscription in Albanian “University of Kosovo in Priština” instead of the University of Priština on the covers and in the impressums (Šuvaković, 2015, p. 291). The establishment of the University of Priština and the Kosovo Academy of Sciences and Arts was viewed, from their aspect, as an important step in achieving the goal of obtaining the status of a Yugoslav republic as the first step towards independence and unification with Albania;

The hostile Great Albanian propaganda was continuously carried out throughout the period after the Second World War, especially after the Yugoslav conflict with the IB (Information Bureau) in 1948. The operation of foreign intelligence structures was closely monitored and continuously recorded and documented. Without a doubt, it can be said that they had their share in the infiltration of personnel into the nomenclature of SAP Kosovo, as well as in the recruitment of individuals and the intelligence work, which is one of the elements that produced the rebellion in 1981. That year, it was established that at least two other parties acted in Kosovo, namely: “Albanian Marxist-Leninist Communist Party in the SFRY” and the organization “Party of Labour of Albania” from Albania. The first advocated the unification of “all Yugoslav areas where Albanians live in the Albanian Republic in Yugoslavia”²⁸, while the other advocated “pure irredentism”²⁹. “Were there really two illegal organizations or only one with the program minimum and the program

²⁸ “The demands of nationalists and irredentists to create a new state that would gather and territorially unite all Albanians in Yugoslavia is multi-reactionary” (SKJ, 17.11.1981, p. 34). As far as we know, since then, in the broader public - scientific and non-scientific - ethnic cleansing has been discussed and written about, which, in its original meaning, signified the idea of Albanian chauvinists and separatists to create an ethnically pure Kosovo (see Kristan, 1981, p. 1733-1735; Šuvaković, Rakić, 2017, p. 67)

²⁹ “This is, in essence, a demand of Albanian irredentists to revise the state borders of sovereign states under the slogan “Kosovo-Republic” (SKJ, 17.11.1981, p. 35).

maximum”, Koliševski asked in his presentation (Koliševski, 28.4.1981, p.7). In addition, international co-operation between Yugoslavia and Albania actually showed a tendency to be reduced to relations Albania - SAP Kosovo (SSZUP, 23. 4.1981, p.15).

To conclusion

The claim about “Great Serbian hegemony” and Yugoslavia as the “peoples’ prison”, jointly repeated by the Comintern and its section - the KPJ since the Dresden Congress in 1928, represented a call to break down this country. Although the situation after the Second World War, with the federalization and the development of Yugoslavia on the basis of socialism, significantly changed, this ideological mantra remained present and served as a cover for the functioning of all other chauvinisms of each of the Yugoslav peoples.

Important prerequisites that arose before the outbreak of the Albanian separatist conflict in Kosovo and Metohija in 1981 were: 1) ideological indoctrination as a consequence of the idea of Great Serbian hegemony; 2) the political system and solutions provided by the 1974 Constitution that favored the weakening of the Federation on the one hand, the weakening of the command of the Republic of Serbia over its provinces, although they formally remained under its jurisdiction and, on the other hand, the strengthening of the jurisdiction of the provinces, including SAP Kosovo, to the extent that they became a constituent element of the Federation. Such systemic solutions favored Albanian separatism and chauvinism, as evidenced during the 1981 rebellion; 3) the flawed high education policy, which, instead of being focused on the emancipation of human resources for the social development of K&M, was aimed at the affirmation of the idea of separatism of Kosovo and Metohija from Serbia and Yugoslavia, and the unification of the southern Serbian province with Albania, for which purpose broad activities were undertaken by a number of university teachers at the Priština University, especially those who had come from Albania to hold classes. At the same time, the import of textbooks and other books from Albania, directly aimed at achieving this goal, was allowed. The establishment and development of the University of Priština was experienced as a contribution to acquiring Kosovo’s statehood; 4) enhanced hostile propaganda from abroad in cooperation with foreign intelligence branches and organized Albanian separatists, especially after Tito’s death.

The role of students in the rebellion in Kosovo and Metohija was only initial and marionette: the separatists correctly estimated that it would be more difficult to use force against students than against an open rebellion, especially when considering the student protests of 1968 (not those in Priština, but those in Belgrade, for example³⁰). When they realized that the number of students willing to directly participate was insufficient, they

³⁰ Student protests in Priština in 1968 also had a separatist character. However, in Belgrade they were an expression of student advocacy for more egalitarianism, to stop the “economic reform” of 1965, which led to a greater social stratification. In fact, students called for “more socialism”. The use of force at the beginning of the protests in Belgrade did not contribute to their suppression, but, on the contrary, stirred them up; Only Tito through his political action and by addressing the nation managed to calm the students. But, as Mihailo Marković observes, the success of these student demonstrations was that “they stopped the transition to capitalism until the late 1990s” (Marković, 2008, p.47)

started to expand the protest to high school students and workers, but then the state reaction was adequate.

The rebellion of Albanian separatists in Kosovo and Metohija in 1981 was just an introduction to the process of the breakdown of Yugoslavia. Although the riot was suppressed by the effectiveness of the police and the YPA, in accordance with the federal leadership's instructions, it meant the beginning of a process that was unstoppable. A permanent destabilization of Yugoslavia and Serbia was carried out through low-intensity activities in K&M³¹, so over time, the Albanian separatists and the separatists in other Yugoslav republics came to a conclusion that it was a convenient moment to present their own separatist demands. Although the shortcomings in the country's security system became apparent in 1981, they were effectively abolished, as the federal leadership was in full function. Later, when there was a "delegate blockade" of the federal leadership, all defects of tying the defense system to the republics and provinces came to its full expression. However, it was not possible to fix anything at that time. Socialist Yugoslavia has ceased to exist.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Avramov, S. (2008). *Genocide in Yugoslavia 1941-1945, 1991 ...*, vol. 2. Beograd: IGAM, Akademija za diplomatiju i bezbednost, pp. 245-252 [In Serbian]
- Bogdanović, D. (1986). *The book on Kosovo*. Beograd: SANU [In Serbian]
- Čkrebić, D. (2018). *Comintern: turbulent events and their consequences for the SFRY and Serbia*. Beograd: Zavod za udžbenike [In Serbian]
- Čupić, M. (1989). *Violence behind the government*. Priština: Jedinstvo; Novi Sad: Dnevnik [In Serbian]
- Ćosić, D. (2004). *Kosovo*, prir. Ana Ćosić-Vukić. Beograd: Novosti [In Serbian]
- Dedijer, V. (1984). *New contributions to the biography of Josip Broz Tito*, vol. 3. Beograd: Rad [In Serbian]
- Gaćinović, R. (2017). *Violence against the Serbs in the 20th century: causes and consequences*, vol. 2. Beograd: Evrobook [In Serbian]
- Jović, B. (2016). *How Serbs lost century: the tragic fate of Serbs in a common state*. Beograd: Službeni glasnik [In Serbian]
- Jovičević, P. (1983). NIN interlocutor: Pavle Jovicevic: Abuse of a war document. *NIN*, no. 1719, 11. 12. 1983, 11-14 [In Serbian]
- Kristan, I. (1981). Ustavnopravni položaj autonomnih pokrajina u SFRJ. *Socijalizam* 10/1981, 1733-1735 [In Serbian]
- Macura, M. (1997). *Population*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [In Serbian]
- Marković, M. (1994). The Causes of breaking up of Yugoslavia. *Sociološki pregled XXVIII* (2), 205-212. Available at <https://drive.google.com/file/d/0B5PfuTtWAVbsKZmtYSzNnaIdSbDg/view> [In Serbian]

³¹ For example, the parole "Kosovo-Republic", during the protests, and especially after them, was added "by means of militarism or force... fighting, blood, war", and this idea was certainly not a result only of hostile foreign indoctrination, "but was supported in an organized manner by certain social and political structures in Kosovo" (SSUP, 15.8.1981, p.12)

- Marković, M. (2008). The meaning of the student revolt in 1968. In Đ. Malavrazić (ed) *Year 1968: personal stories*. Beograd: Službeni glasnik, RTS, 31-47 [In Serbian]
- Mihajlović, Ž. Š. (1986). *Chopped Kosovo truth*. Beograd: Vega [In Serbian]
- Mihajlović, Ž. Š. (1989). *Underground war in Kosovo and Metohija 1389-1989*. Beograd: Jugoslovenska estrada [In Serbian]
- Milanović, V. (1990). *Univeristy of Priština in Strategy of Great Albany*. Beograd: INP Književne novine; Priština: NIRO Jedinstvo [In Serbian]
- Pavle, the bishop of Raska and Prizren (2013). *Reports from the crucified Kosovo*. Beograd: *Izdavačka fondacije Arhiepiskopije Beogradsko-Karlovačke, Fondacija patrijarh Pavle*
- Simić, P. (2006). *Crucify Kosovo*. Beograd: Novosti, Narodna knjiga [In Serbian]
- Smiljković, R. (1979). *Social-political organizations in the SFRY*. Beograd: Sloboda [In Serbian]
- Smiljković, R. (2010). The Constitutional and Legal Reintegration of Serbia: Political and Sociological Aspects. In D. Maliković (editor in chief) *Kosovo And Metohija In Civilization Processes*, vol 4 U. Šuvaković (ed) *Sociology and Other Social Sciences*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, 763-782 Available at <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqangwRGRfZzk1U3M/view> [In Serbian]
- Stevanović, O. (2008). *Specific Features of Albanian Terrorism in Kosovo and Metohija*, doctoral dissertation. Beograd: Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu [In Serbian]
- Stevanović, O. (2015). *Kumanovo Agreement*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija
- Šutović, M. (2013). *Politics of Captives*. Beograd: Čigoja štampa; Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2011). Century Of Separatistic Violence Of Kosovo Albanians Over Serbs And Other Ccitizens Of Non-Aalbanian Nationality (1912-2012). In D. Maliković, U. Šuvaković, O. Stevanović (eds.) *Political Violence*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, 143-166 [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2012). The Ninth Session Of The Central Committee Of The League Of Communist Of Yugoslavia And Its Social Importance In Resolving Problems In Kosovo And Metohija. In B. Jovanović, U. Šuvaković (eds) *Kosovo i Metohija 1912-2012*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, 859-879 Available at <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqVlFhckZBYUVwQVv/view> [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2015). Scientific-research work and publishing activity. In B. Jovanović (ed) *Faculty of Philosophy in Kosovska Mitrovica 1960-2015*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, 289-300 [In Serbian]
- Šuvaković, U, Rakić, B. (2017) Genocide and ethnic cleansing or about disposition relation between one international-criminal act and one sociological-political science concept. *Strani pravni život* 2/2017, 59-76
- Šuvaković, U. (2018). Chauvinism and Religious Differences As An Instrument of Foreign Factors in Destruction of Yugoslavia. In S. Anchev et al. (eds) *Religion, national identity and statehood in the Balkans from the 19th to the 21st century*, vol 2. Veliko Tarnovo: St Cyril and St Methodius University, 91-116 [In Serbian]

- Troude, G. (2010). *Identity conflicts in Tito's Yugoslavia 1960-1980*. Novi Sad - Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića [In Serbian]
- Vujaklija, M. (1966). *A lexicon of foreign words and expressions*. Beograd: Prosveta [In Serbian]

Sources/ Извори

Published/ Објављени

- Amendments VII-XIX to the SFRY Constitution of 1963 (1968). *Službeni list SFRJ* 55/30.12.1968 [In Serbian]
- SKJ (17.11.1981). Political platform for League of Communists of Yugoslavia's action in the development of socialist self-management, fraternity and unity and communion in Kosovo (adopted at the 22nd session of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia on 17 November 1981.). Beograd: IC "Komunist" [In Serbian]

Unpublished/ Необјављени

- a) Archive of Yugoslavia, fund 803 - Presidency of the SFRY, folder 1787 (AJ, fund 803, folder 1787) / Архив Југославије, Фонд 803 - Председништво СФРЈ, фасцикла 1787 (AJ, фонд 803, фасц. 1787)
- Bakali, M. (2.4.1981). *Information on hostile demonstrations in Pristina and Podujevo, April 1, 1981*. [In Serbian]
- Koliševski, L. (28.4.1981). *Introduction by Lazar Kolisevski at the session of the Presidency of the SFRY held on April 28, 1981*[In Serbian]
- Savezni savet za zaštitu ustavnog poretka (SSZUP, 12. 03.1981). *Minutes of the 12th (extraordinary) session of the Federal Council for the Protection of the Constitutional Order, held on March 12, 1981 in Belgrade*.Beograd: SSZUP [In Serbian]
- Savezni savet za zaštitu ustavnog poretka (SSZUP, 2. 4.1981). *Minutes of the 13th Session of the Federal Council for the Protection of the Constitutional Order, held on April 2, 1981 in Zagreb*.Beograd: SSZUP [In Serbian]
- Savezni savet za zaštitu ustavnog poretka (SSZUP, 23. 4.1981). *Ratings and Views on Counterrevolutionary Events in the Socialist Autonomous Province of Kosovo*. [In Serbian]
- Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (SSUP, 26. 03. 1981). *The activity of Albanian nationalists and irredentists and some security phenomenon in SAP Kosovo*. Beograd: SSUP [In Serbian]
- Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (SSUP, 1981). *Chronology of counterrevolutionary events in SAP Kosovo (from March 11 to April 9, 1981)*. Beograd: SSUP [In Serbian]
- Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (SSUP, 15.8.1981). *Current issues of the security situation and assessment of the expected performance of the enemy in SAP Kosovo*. Beograd: SSUP [In Serbian]
- S.n. (1981) *Displaying the reaction of foreign public media to incidental phenomena in SAP Kosovo*. Beograd [In Serbian]